

AZ ORSZÁGOS NEMZETI BIZOTTSÁG KÉT TERVEZETÉRŐL

Ruszoly József IV. jh.

JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

1. A fasiszta elnyomás alól felszabadult kelet-európai országokban, így Magyarországon is 1944-45-ben első szakaszában demokratikus és antifasiszta, második szakaszában viszont már szocialista jellegű permanens forradalom bontakozott ki. E forradalom második szakaszát a marxizmus-leninizmus népi demokratikus forradalomnak nevezi. A népi demokratikus forradalom a szocialista forradalom sajátos formája, tartalmában és lényegében alapvetően nem különbözik az 1917-ben kezdődött szovjet forradalomtól. A lenini tanítások szerint minden forradalom legfontosabb és sorsdöntő kérdése a hatalom megszerzése. A hatalmat azonban nem elegendő megszerezni, azt meg is kell tartani. A hatalom megtartásához a forradalmi erők aktivitásának ébrentartása mellett megfelelő szervezeti formák: hatalmi, igazgatási, igazságügyi és karhatalmi szervezet, valamint a forradalmi hadsereg megteremtése szükséges.

Minden forradalom legyen az burzsoa, szocialista vagy nemzeti demokratikus jellegű, megteremtette és megteremti a maga sajátos forradalmi szervezetét. E szervek sorsa a polgári forradalmakban a pusztulás volt, a hatalomra jutott új osztály megsemmisítette azokat, mert kényelmetlenné váltak az osztályuralom fenntartása szempontjából. A szocialista forradalom egyebek között abban is különbözik minden előző forradalomtól, hogy a hatalom megszerzése után a likvidálás helyett az államiság rangjára emeli a társadalmi alapon létrejött forradalmi szerveket.

Hazánk felszabadulásával egyidejűleg 1944 végén kezdetét vette a magyarországi permanens forradalom, melynek mind a demokratikus-an-

antifasiszta, mind a népi demokratikus szakaszában legfontosabb forradalmi szervei a nemzeti bizottságok voltak. E forradalmi szervek mellett azonban éppen a magyar népi demokratikus forradalom jellegéből kifolyólag fennmaradt a burzsoa igazgatási szervezet is, mely átmenetileg erősebbnek bizonyult a forradalom által megteremtett új szerveknél. Ennek ellenére a nemzeti bizottságok igen jelentős szerepet tölthettek be a demokratikus államiség fejlődésében. Jelentőségüket támasztja alá az a nagyfoku érdeklődés is, melyet a történettudomány és a jogtudomány képviselői tanusítanak irántuk.

A közelmúltban több igen jelentős tanulmány jelent meg a magyar népi demokrácia első népi forradalmi szerveinek, a nemzeti bizottságoknak 1944-46-os tevékenységéről. Balázs Béla posthumus munkája¹ nagy hiányt pótol, amikor az ország szinte valamennyi levéltárában található nemzeti bizottsági forrásanyag mélyreható tanulmányozásával és felhasználásával az eddigieknél sokkal átfogóbb képet ad az 1944-46. évi demokratikus népmozgalomról, melynek döntő és elsődleges szervezeti formái a nemzeti bizottságok voltak. E kérdés jogtörténeti vonatkozásaival, különösen a népi jogalkotással és a nemzeti bizottságok 1944-45-ös jogállásával Csizmadia Andor professzor két tanulmánya is foglalkozik.²

E tanulmányok a magyarországi nemzeti bizottságok működésének első, 1944-45-ös, részében pedig 1946-os szakaszára vonatkozóan adnak igen mélyreható elemzést e forradalmi szervek működésének köz- és jogtörténeti kérdéséről. A nemzeti bizottságok vizsgálatát természetesen nem lehet lezártnak tekinteni, hiszen számos probléma vetődhet még fel. Az előző nagy jelentőségű munkák egyrészt nem foglalkoznak a nemzeti bizottságok 1947-49-es tevékenységével, másrészt a 1944-46-os időszakra vonatkozóan is számos részletkérdést hagynak megvilágítatlanul.

2. Ugy véljük nagy hiányossága a nemzeti bizottsági irodalomnak többek között az is, hogy kisebb-nagyobb mértékben eltekintve egyáltalán nem fordít gondot a népi demokratikus országokban és nyugat-európai országokban létrejött antifasiszta ellenállási mozgalmakban kialakult azonos vagy hasonló jellegű szervek problémáinak elemzésére. Dolgozatunk első

44.

részeiben éppen ezzel a kérdéssel foglalkoztunk.³ Összefoglalva az ott mondottakat a következőket állapíthatjuk meg. A fasiszta megszállók elleni nemzeti szabadságharc minden országában összeolvadt a társadalmi haladásért vívott küzdelemmel, az ellenállás harci szervei -- mint népi és nemzeti bizottságok -- a hatalom átmeneti gyakorlói is voltak.⁴ Az ellenállási mozgalom valamennyi országban jól kiépített igazgatási-irányító szervezetre támaszkodott, e szervek feladatuknál fogva népi és nemzeti jellegűek voltak. E döntő közös jellemvonás mellett két többé-kevésbé elhatárolható típusra oszthatók :

a./ Az ellenállási mozgalom kezdeti szakaszában e szervek illegális társadalmi -- politikai jellegűek voltak. Szerepük az ellenállók anyagi támogatására, szabotázs cselekmények szervezésére, propaganda munkára korlátozódott.

b./ A fegyveres harc árán felszabadított országok nemzeti felszabadítási bizottságai /tanácsai/ az előzőeknél sokkal szélesebb feladatkörrel és hatáskörrel rendelkeztek, átmenetileg vagy tartósan a nép államhatalmának szerveivé váltak, de facto vagy de iure gyakorolták a fontosabb hatalmi funkciókat. Jogi helyzetük szorosan összefügg az előzőekkel. Annak vizsgálata természetesen érdektelen, hogy e szerveket a hivatalos és "jogszerű" megszálló és kollaboráns hatalmi tényezőkkel kapcsolatba hozzuk, hiszen nyilvánvaló, hogy a fennálló jogrend nem ismerhette el e szerveket, melyek éppen ellene irányultak. A régi államhatalom ellenlábasaként az ellenállási mozgalmak új népi hatalmat teremtetek meg, a régi jogrendszerrel szemben új, forradalmi jogszabályokat hoztak létre. A nemzeti felszabadítási bizottságok /tanácsok/ e jogrend által nyertek elismerést : részben az ellenállás központi irányító szervei, részben e szervek mellett működő, vagy ezeket felváltó ideiglenes kormányok által. Franciaországban és Olaszországban az a sajátos helyzet állott elő, hogy a központi kormányok nem ismerték el e forradalmi szervek tevékenységének jogszerűségét. A hatalom központi és helyi szerveinek a háború folyamán kialakult viszonya meghatározta e szervek további sorsát, fejlődését is. A népi nemzeti bizott-

ságok, mint arra rámutattunk,⁵ azokban az országokban, ahol a hadműveletek során felszámolódott az igazgatási apparátus, közvetlenül vagy közvetve a népi demokratikus államhatalom helyi szerveivé váltak.⁶

A nyugati országokban, ahol a burzsoázia jelentős kulcspozíciókkal rendelkezett, a fasiszta és kollaboráns igazgatási szerveket sem számolták fel radikálisan, a dolgok természetéből következően e népi szervek nem válhattak az államapparátus részévé.

3. Az 1945-ben létrejött magyar nemzeti bizottságok a csirái már korábban kialakultak, jelentőségük és számuk azonban jóval kisebb volt, mint a külföldön létrejött ellenállási szerveké. Ennek tulajdonítható az, hogy a nemzeti bizottsági irodalom egyáltalán nem fordított rájuk figyelmet.

A KMP 1936-tól küzdött a magyarországi népfront megteremtéséért, e törekvésnek voltak is átmeneti sikerei – Márciusi Front, Történelmi Emlékbizottság –, azonban a szilárd antifasiszta egységfrontot 1944-ig nem sikerült létrehozni. A német megszállás után a párt Külföldi Bizottsága az európai ellenállási mozgalmak tapasztalatait felhasználva a Kossuth-rádió hullámain az „egyedül törvényes helyi kormányok : a nemzeti ellenállási bizottságok” megalakítására hívta fel a magyar antifasiszta erők figyelmét.⁷ 1944. májusában létre is jött a kommunistákból álló Békepárt, az SZDP és az FKGP, valamint kisebb burzsoa csoportok vezetőiből a Magyar Front, az antifasiszta egységfront első magyarországi központi szerve.⁸ A Magyar Front elsősorban propaganda munkát végzett a lakosság között, bár a fegyveres felkelés megszervezésére is tett intézkedéseket.⁹ 1944. szeptemberében újabb lendületet kapott az ellenállási mozgalom : újjáalakult a Kommunista Párt, a Parasztpártot bevették a Magyar Frontba, ugyanakkor a négy ellenálló párt létrehozta közös intézőbizottságát Szakasits Árpád elnöklétével, a kommunisták kezdeményezésére pedig hozzáálltak a Magyar Front szervezeteinek kiépítéséhez. A gyárakban, üzemekben, falvakban, közhivatalokban és a hadseregben 4-5 tagú népi bizottságokat hoztak létre.¹⁰ Levéltári kutatásaink során találtunk olyan dokumentumokat, melyek az előző megállapításokat megerősítik és bizonyítják, hogy a legvadabb fasiszta terror alatt is voltak olyan csoportok és bizottságok, me-

46.

lyek bátran védelmezték a nép érdekeit. Sárospatakról pl. már 1944. október 23-án az előljáróság és más hivatalok vezetői elmenekültek. A német megszállás alatt álló ostromlott községekben december 16-ig egy tisztes bizottság és polgárőrség tevékenykedett. A Fejér megyei Rácalmáson a «német és nyilas uralom alatt egy ötös bizottság működött, mely a felosztatott iparos ifjúsági kör vezetőiből alakult» A somogyi Bökönyén a község vezetői a garázdálkodó nyilasok és németek megállítására nemzetőrséget szerveztek. Balatonfüreden a «népi» mozgalom hatása alatt egy olyan személyi csoportosulás jött létre, mely tevékenységével elősegítette a felszabadulás utáni közrend megteremtését. Legjelentősebbnek mondható a Marcali Nemzeti Bizottság tevékenysége, mely 1944. november 15-én alakult meg a Kossuth-rádió felhívása nyomán. Tagjai között elsősorban olyan személyeket találunk, akik «mint vezető személyek közreműködhettek». E bizottság feladatainak teljesítése során két mártírt is adott az ellenállási mozgalomnak. Ezen illegális bizottságok feladatköre általában az antifasiszta propagandára, a levették elhurcolásának megállítására, gazdasági szabotázsok szervezésére, robbantások megakadályozására terjedt ki.¹¹

3. Az ilyen illegális szervek létrejötte a fasiszta uralom alatt csak ritka jelenség lehetett, a felszabadított országrészekben viszont valóságos tömegmozgalommá fejlődött az öntevékeny népi szervek megalakulása. 1944. októberében novemberében a Tiszántúl falvaiban, városaiban a népi-forradalmi szervek legkülönbözőbb változatai jöttek létre. A dezorganizált népellenes igazgatási szervezet helyett maga a nép vette kezébe az ügyek intézését. Balázs Béla hivatkozott munkájában erre vonatkozóan számos viharsarki község példáját hozta fel.¹²

Korábbi kutatásaink során Csanád vármegyében számos ilyen népi szervet találtunk. Makón például polgári Városparancsnokságot nevezett ki az illetékes szovjet katonai hatóság. A parancsnokság illetékessége átmenetileg az egész megyére kiterjedt, a mellette működő tanácsadó bizottsággal együtt politikai megbízottakat küldtek ki a működő hivatalok és intézmények mellé.¹³ Október közepén a városparancsnok kinevezte az

új alispánt, aki mellé kommunistákból álló Vármegyei Ötös Bizottságot állított, amely a törvényhatósági bizottság megalakításáig működött.¹⁴

A községekben szintén különböző bizottságok és tanácsok alakultak.¹⁵

Közvetlen a felszabadulás után tehát a Tiszántúlon kiépült egy bizonyos közigazgatási szervezet, ez azonban nem volt egységes, a régi és az új elemek sajátos együttélését mutatja. Működtek a vármegye különböző intézményei, az elmenekült tisztviselők helyére új – sok esetben demokratikus felfogásúnak egyáltalán nem mondható – emberek kerültek, akik a régi törvények paragrafusaira hivatkozva, számos alkalommal a régi elvek és módszerek igénybevételével minden erejükkel a kibontakozó demokratikus népmozgalom korlátozására törekedtek.¹⁶ Ezzel szemben mind megyei, mind községi szinten létrejöttek az új hatalomnak, a munkás-paraszt demokratikus diktaturának a szervei a különböző tanácsok, bizottságok és népi karhatalmi egységek formáiban, melyek törekvései – tulkapásaikat is figyelembe véve – végső soron az újat, a néppellenes rend maradványaitól való megszabadulást jelentették. Ez az átmeneti állapot természetesen sokáig nem maradhatott fenn, rendezni kellett a közigazgatást.

I.

A közigazgatás rendezése és hatása a nemzeti bizottságokra

1. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a közigazgatást a 14/1945. M.E. sz. rendeletével szabályozta, mielőtt azonban ennek ismertetésére rátérnénk röviden meg kell vizsgálnunk annak előzményeit. A feudális elemekkel telített megyerendszert és a formális önkormányzattal rendelkező községi és városi igazgatást a második világháború idején a végletekig korlátozták, végül pedig ezt a látszat önkormányzatot is felfüggesztette a 3430/1944. M. E. sz. rendelet. A kommunisták amennyiben állást foglaltak a közigazgatás demokratizálása mellett, nem dolgozták ki előre az új igazgatási szervezet kiépítésének tervét, a nemzeti ellenállás bizottságainak megalakítására sem került sor a városok és községek többségében. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi programja is csak a közigazgatás megtisztításáról beszél, a nemzeti bizottságokat helyi szervei-

nek tekinti, melyek "egyesítik a demokratikus, hazafias erőket és vezetik a harcot a demokratikus Magyarországért." E bizottságok már 1944 decemberében megalakultak Szegeden, Debrecenben, Pécsen és más nagyobb városokban. Elvileg tehát fennállott annak a lehetősége, hogy mi is a csehszlovák és jugoszláv utat kövessük: a felszabadulás első hónapjaitól kezdődően a tartalmukban és formájukban is demokratikus szervekre építsük igazgatási szervezetünket. A nemzeti bizottságok működésük első szakaszában - mint azt többen is kimutatják¹⁷ - valóban gyakorolták a helyi államhatalmi szervek funkcióit, egyesek egyenesen jogalkotó hatáskörüket is deklarálták, később azonban a "közigazgatás munkája a nemzeti bizottságok kezéből áment a lassan összeálló sok személyi vonatkozásban megváltozott, de szervezetében lényegileg változatlan igazgatási testületek és hivatalok kezébe."¹⁸

E folyamat első lépésének tekinthető a 14/1945. M. E. sz. rendelet a közigazgatás rendezéséről. E rendelet expressis verbis kimondja, hogy a nemzeti bizottságok "a demokratikus pártok helyi szervei, politikai szervek . . . maguk ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe." Új és demokratikus viszont a rendeletben az, hogy a nemzeti bizottságokon keresztül a demokratikus pártok képviselőiből rendeli összehívni az önkormányzati szerveket, melyek jogkörét a rendkívüli állapotokra tekintettel bizonyos mértékben ki is szélesíti. A zömükben éppen e rendelet után megalakuló nemzeti bizottságok tevékenységét azonban nem lehetett ilyen egyszerűen korlátok közé szorítani, azok egészen 1945. májusáig-júniusáig is elláttak olyan feladatokat, melyek a kormány rendelete értelmében nem tartoztak volna hatáskörükbe.

A jobboldal szemében vörös posztó volt már maga a nemzeti bizottságok létezése is, az ellenük irányuló reakciós támadások születésükkel egyidőben megkezdődtek. A haladó erők egyhanguan utasították vissza a reakció támadásait. Révai József cikket írt a szegedi Délmagyarországba, a debreceni Néplap és a Szabad Nép vezércikkével utasította vissza a nemzeti bizottságok ellen irányuló támadásokat. "Rendeződnek a viszonyok - gondolja a pesti polgár. A nagy rendezésbe azt is bele

igyekezik csempészni a reakció, hogy az ilyen "rendkívüli intézményekre", mint a Nemzeti Bizottság immár semmi szükség. Van törvényhatóság és nemzetgyűlés, lesz kormány Budapesten: a Nemzeti Bizottság elvégezte feladatát, mehet. . . . A kommunisták erre csak nemmel felelhettek. "A valóság az - írja a vezércikk -, hogy a Nemzeti Bizottság és általában demokratikus kormányserveink nem feladatuk végén, hanem elején állanak. . . . a Nemzeti Bizottságok jelentették a magyar állami élet kezdetét. . . . megszüntetésük helyett tovább kell fejleszteni tevékenységüket." ¹⁹ A nemzeti bizottságok között különleges szerepet játszott a Budapesti Nemzeti Bizottság /BNB/, munkája példaként szolgált az ország többi bizottsága számára. 1945. szeptemberéig illetékessége ténylegesen az egész országra kiterjedt. ²⁰

Már 1945. áprilisában konkrét tervek voltak egy országos jellegű bizottság un. "Demokratikus Függetlenségi Front Vezérlő Bizottsága" megalkotására, erre azonban általunk nem ismert okokból nem került sor. ²¹

A nemzeti bizottságok országos szerve, az Országos Nemzeti Bizottság /ONB/ a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba /MNFF/tömörült pártok pártközi értekezletének határozata értelmében 1945. szeptember 4-én gyűlt össze alakuló ülésre. ²² Az ONB 1945-ben ezenkívül még kétszer, 1946-ban pedig egyszer ült össze, ülésein nagyobb jelentőségű problémákat tárgyalt - választások, a köztársasági elnök személyére tett javaslat, stb. - magukról a vidéki nemzeti bizottságokról alig esett szó. Az érdemi munkát az ONB Főtitkársága végezte. A Főtitkárság válaszolt a vidéki nemzeti bizottságok felterjesztésére, utasította azokat aktuális problémák megoldására stb. Jogállásáról később lesz szó. Az a tény, hogy az ONB nem foglalkozott eléggé a nemzeti bizottságok életével, azt eredményezte, hogy a vidéki szervek elszakadtak az ország felelős vezetőitől, kapcsolataik esetleges lett, magukra utalva álltak a reakció pergőtüzében.

2. Egyik legfontosabb kérdés a nemzeti bizottságok tevékenységének jogi szabályozása volt. "A felszabadulás után nem gondoskodtunk a nemzeti bizottságok jog- és hatáskörének kodifikálásáról. Abból indultunk ki, hogy . . . a békésebb időkben is meg fogják tudni őrizni helyü-

ket a közéletben az arravalóság kötetlen törvénye alapján. Nem ez történt. Azoknak az elemeknek, akiknek felfőzött, belsőleg korhadó lelkéhez közelebb állt a reakció, utjában volt a forradalmi, a néptől fakadó és a népett dolgozó Nemzeti Bizottság Az az előny, melyet mi a törvényhez nem köttöttséghez fűztünk, lett a fegyver a reakciós elemek kezében a Nemzeti Bizottságokkal szemben» - mondotta Szakasits Árpád 1947-ben.²³ Az ONB iratanyaga is arról tanuskodik, hogy a nemzeti bizottságok évekig követelték jogaik szabályozását. Az uralkodó viszonyok jellemzéseként, a fentiek bizonyítására szolgáljanak az alábbi példák. « A Jászapáti Nemzeti Bizottság . . . 1945. nov. 30-án - felkéri az ONB-t, hogy hasson oda, hogy a kormány a helyi nemzeti bizottságokat erősítse meg hívatásukban, mert jelen pillanatban országszerte az a helyzet, hogy a nemzeti bizottságokat nem veszik figyelembe, felszólalásaikat, figyelmeztetéseiket figyelmen kívül hagyják azzal, hogy a nemzeti bizottságokra már nincsen szükség, mert a választások megvoltak. »²⁴

A helyzet 1946 őszén is azonos volt a korábbival, a Kunhagyési Nemzeti Bizottság pl. már úgy veti fel a kérdést, hogy «meddig terjed a hatásköre, mert határozatait nem veszik figyelembe az illetékesek.» A Főtitkárság válaszában igyekszik elkendőzni a problémákat, főcélként a «demokratikus közvélemény kialakítását», az «összhang biztosítását» jelöli meg, megjegyezvén, hogy a bizottság véleményt nyilváníthat általános vonatkozású, közigazgatási és gazdasági ügyekben, a hatóságoknak azonban diszkrecionális joguk van ezt felülbírálni.²⁵

A Kaposvári Nemzeti Bizottság, valamint a pestkörnyéki városok nemzeti bizottsági ankétja 1946 októberében a kodifikációt sürgeti. A Főtitkárság válaszában arról értesíti a Kaposvári Nemzeti Bizottságot, hogy a BNB javaslatára megtették az előkészítő munkálatokat az iránt, hogy a nemzetgyűlés törvényben határozza meg a nemzeti bizottságok jog- és hatáskörét.²⁶

A kodifikáció problémájával foglalkozik az Esztergomi Nemzeti Bizottságnak adott 1947. január 11-i keltezésű válasza is: « . . . ez²⁷ nem könnyelműségből történt, hanem az volt az oka, hogy a Bizottságnak meg-

ítélése szerint a törvénybeiktatás keresztülvitele olyan hosszadalmas és szivós alku tárgya lett volna, mely mellett a nemzeti bizottságok hatásköre tovább gyengült volna. . . úgy vélte, hogy anélkül a bizottságok te-
re és lehetősége szélesebbkörű. Ma már tudjuk, hogy ez hiba volt, épp
ezt használta ki a reakció. . . A kérdést rendezni kell, de. . . a políti-
kai helyzet erre semmiképpen nem alkalmas. - Most demokráciánk meg-
védése van előtérben.²⁸

Az ellenforradalmi összeesküvők leleplezése és Nagy Ferenc áru-
ló miniszterelnök szökése után a magyar demokrácia megerősödve ke-
rült ki a hárcból, úgy látszott, hogy a nemzeti bizottságok is megszilár-
dulnak. Az ONB új összetételben ismét összeült, a tagok kivétel nélkül
a nemzeti bizottsági munka felfrissítése és kiterjesztése mellett foglal-
tak állást. Ezt tükrözi az ONB közleménye is, mely felhívta, " az or-
szág minden nemzeti bizottságát, hogy eddigi munkájukat fokozott erővel
folytatva örködjének a demokratikus erők egysége felett."²⁹ Az ország
nemzeti bizottságainak állásfoglalásaiból ismét az tűnik ki, hogy az ered-
ményes munka elsődleges feltétele a hatáskörök rendezése. A Bajai Nem-
zeti Bizottság "kéri, hogy az országos és a vidéki nemzeti bizottságok
jogkörének megállapítása és kiegészítése tárgyában törvényes rendelve-
lések kiadását mielőbb sürgesse ki" az ONB.³⁰ Ugyanezt követelik a
tokodi, a budapesti IX., X. kerületi, a garai és más nemzeti bizottságok
1947 júniusában kelt felterjesztései.³¹

A Szentendrei Nemzeti Bizottság felirata tudományos megalapozott-
sággal támasztja alá a jogkör megállapításának kérdéseit: " Ez a má-
sodik fázis³² az, amelyben a fentebb hivatkozott önkormányzati szervek,
melyeknek helyettesei, felépítői, létrehozói, újjászervezői voltak a Nem-
zeti Bizottságok most már átvették s törvényszerűen vezetik az igazga-
tást. Ennek a fázisnak a karakterizálója azonban az, hogy az újjászerve-
zett, vagy új szervek a régi törvények, régi rendeletek, anakronisztikus
jogszabályok korlátai között működnek. - Véleményünk szerint az
átmeneti időszaknak ez a második fázisa mindaddig tart, amíg jogrend-
szerünket az új, demokratikus törvények, jogszabályok ki nem töltik."

Mindaddig, amíg ez az állapot fennáll, „nem válhatik anakronisztikussá a nemzeti bizottságok intézménye.” A felirat javasolja, hogy „a nemzeti bizottságok a legteljesebb ellenőrzési irányító és vétő joggal rendelkezzenek mindazokban az esetekben, amikor a régi jogszabályok merev alkalmazása ellentétbe kerülne a demokrácia követelményeivel.”³³

A Hevesi Nemzeti Bizottság szintén konkrét felterjesztéssel élt, az 1947 szeptemberében kelt válasz szerint a kormány foglalkozott az előterjesztéssel, ezért írja válaszában a Főtitkárság: „...remélhetőleg rövidesen rendelet, vagy törvény formájában fog megdőrténni a nemzeti bizottságok jog és hatáskörének szabályozása.”³⁴ A szabályozás azonban továbbra sem látott napvilágot, a sürgető szükség csupán a 10260/1948. Korm. sz. rendelet kiadását tudta kikényszeríteni, mely a nemzeti bizottságokat, „helyi közigazgatási szerveknek nyilvánítja s ezzel a nemzeti bizottságok tagjai eljárásukban lényegében közhivatalnokoknak minősülnek.”³⁵

A fennmaradt adatok azt bizonyítják, hogy az ONB Főtitkársága ennél jóval kiterjedtebb körű szabályozásra törekedett. Kutatásaink során az ONB iratai között két idevonatkozó dokumentumot is találunk: „Tervezet a Nemzeti Bizottságok és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Vezérő Bizottsága jogviszonyainak tisztázására” és „Tervezet a Nemzeti Bizottságok jogviszonyainak tisztázására”³⁶ címmel. A tervezetekből nem lehet megállapítani keletkezésük pontos időpontját, de még kidolgozójukat sem. Egyéb, a kodifikációval kapcsolatos iratokból arra következtethetünk, hogy az első Tervezet – a következőkben Tervezet I. – 1945-ben még az ONB megalakulása előtt jött létre az BNB Titkárságán, a második Tervezetet – a továbbiakban Tervezet II. – az előzőnek némileg átdolgozott változatát pedig az ONB Főtitkársága dolgozta ki 1946-47-ben, közelebbről meg sem határozható időben. A Tervezetek általában szabályozzák a nemzeti bizottságok, különösen pedig a BNB és az ONB jogviszonyait. Bár sohasem váltak jogszabállyá, sőt nyilvánosságra sem kerültek, mégis a Főtitkárság által kialakított nemzeti bizottsági gyakorlat /„szokásjog”/ közvetlen forrá-

sainak tekintendők. A Főtitkárság általában a tervezet rendelkezését alkalmazta a felmerült vitás kérdések megoldásánál. Dolgozatunk következő részében a Tervezet I. és a Tervezet II. egybefoglalt elemzése mellett igyekszünk kimutatni, hogy miként érvényesültek azok rendelkezései a gyakorlatban. Az elemzéssel az a célunk, hogy megvilágítsuk azon jogi problémákat, amelyek a nemzeti bizottsági gyakorlatban 1945 végétől 1949 elejéig, azaz a nemzeti bizottságok tevékenységének második szakaszában felmerültek. Vizsgálódásunkban természetesen nem törekedhetünk teljességre; elsősorban az Országos Nemzeti Bizottság gyakorlatában felmerült kérdéseket kívánjuk ismertetni.

II.

A "Tervezetek" és a nemzeti bizottságok gyakorlata

I. A Tervezet II. három fejezetre és 15 pontra osztva tárgyalja a nemzeti bizottságok jogviszonyait, vizsgálódásainkban kis eltéréssel mi is ezt a rendszert igyekszünk követni, kiegészítve annak rendelkezéseit az odatartható, de a tervezetek által nem tárgyalt problémákkal.

A Tervezet II. első fejezete "A Nemzeti Bizottságokról általában" címet viseli, azon problémákat szabályozza, melyek az ország valamennyi nemzeti bizottságát érintették. Elsőként a nemzeti bizottság fogalmának meghatározásával foglalkozik. "A Nemzeti Bizottságok a nemzet demokratikusan gondolkodó tagjainak akarátát kifejező politikai szervek, melyek közigazgatási egységeként a helyi demokratikus pártszervezetek és szakszervezetek képviselőiből alakulnak. . . a fiatal demokrácia önvédelmi szervei minden nem demokratikus törekvéssel szemben ellenőrzői és ösztönzői a demokratikus építő munkának." /l.p./ E definíció helyesen emeli ki a nemzeti bizottságok politikai szerepét. Meghatározásra jogilag mégsem pontos: Az állami és önkormányzati szervek ugyanis a mindenkori társadalmi rend politikai szervei is egyben, ezekkel szemben a nemzeti bizottságok csak mint társadalmi alapon létrejött politikai szervek állíthatók.³⁷

A Tervezet II. második pontja felsorolja azon jogszabályokat, melyek a nemzeti bizottságok jogforrásainak tekintendők; azonban figyelmen kívül

hagyja azokat a fontos MNFF. határozatokat, amelyek, ha nem is voltak jogszabályok, megszabják a nemzeti bizottságok tevékenységének jellegét és irányait.³⁸ A jogszabályok egyébként az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21. i. "Szózata", valamint a 14/1945. M. E. sz. rendelet általunk már ismerteletti rendelkezései.

2. A következő pont a nemzeti bizottságok szervezetét szabályozza.

a./ E szerint " minden Nemzeti Bizottság az MNFF-be még a német elnyomás alatt tömörült négy párt : a Független Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Magyar Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, valamint a Polgári Demokrata Párt és szakszervezetek kiküldötteiből áll. . . Az egyes pártok, szakszervezetek 3-3 bármikor visszahívható és esetenként is helyettesíthető tagot küldenek ki."

Szükségeseznek tartjuk röviden megvizsgálni azokat az összetétellel kapcsolatos problémákat, vitákat, melyek az ONB gyakorlatában felmerültek.

A Polgári Demokrata Párt helyzete volt a legvitatottabb. Jellemző, hogy a Csanád megyei nemzeti bizottságokban már 1945. elején sem ismerték el a párt képviseleti jogosultságát.³⁹ A párt helyzete az 1947-es választások után egyre labilisabbá vált. Delegátusait kizárta a Debreceni, a Komáromi, a Szentesi és a Körösladányi Nemzeti Bizottság.⁴⁰ A kizárás okát a Mezőturi Nemzeti Bizottság a következőképpen határozza meg. "Mivel a népi demokráciánk hatalmas fejlődésen ment keresztül, az NFF-be tömörült pártoknak továbbra is fokozott erő kifejtésre lesz szükség ahhoz, hogy a történelmi idők által rájuk rótt feladatoknak maradéktalanul eleget telessenek. Minthogy a PDP az NFF-ben nem foglal helyet, kimondottan ellenzéki politikát folytat, így a Nemzeti Bizottság nem tartja kívánatosnak, hogy a népi szervezetben, mint a Nemzeti Bizottságban és a képviselőtestületben továbbra is helyet foglaljanak, tehát felszólítja a Nemzeti Bizottság, mint a város első politikai szerve, hogy a fent nevezett népi szervezetből vonja vissza küldötteit."⁴¹

Az ONB Főtitkársága az ilyen határozatokat az esetek többségében felülvizsgálta és arra figyelmeztette a nemzeti bizottságokat, hogy eljárásuk jogellenes, mert a PDP alkotmányjogi helyzete a választások után

is változatlan. A Főtitkárság utasításainak nem volt foganatja. 1948. júliusában a PDP országos szerve már 28 községet és várost sorolt fel, melyekben a nemzeti bizottságokból és a képviselőtestületekből kizárták szervezeteik képviselőit.⁴²

Több nemzeti bizottság munkáját akadályozták a Kisgazdapárt delegátusai is. 1947. márciusában Barcson és Hajduböszörményben nem voltak hajlandók bekapcsolódni a bizottságok munkájába.⁴³ Ilyen esetekben az ONB az illetékes pártközpont segítségét vette igénybe. Más nemzeti bizottságok, így a marcali, a békési, a szentesi, a hódmezővásárhelyi, a pári, kizárták soraikból a FKGP szervezetei által kiküldött tagokat, mert azok reakciós és népellenes tevékenységet folytattak.⁴⁴ Az ONB Főtitkársága által kialakított gyakorlat szerint a nemzeti bizottság tagját nem foszthatta meg bizottsági tagságától, illetőleg az ilyen határozatokhoz az illetékes helyi pártszervezet visszahívó határozata, de legalább hozzájárulása volt szükséges. Ezt az esetek többségében a helyi pártszervezet természetesen nem tette meg, így ilyenkor a pártközpont közreműködését kellett kérni. A nemzeti bizottságok tagjainak összeférhetetlenné nyilvánítása nem állt ellentétben a pártok önállóságával, mert – mint azt a Főtitkárság egyik határozatában leszögezi: „... a párt által beküldött bizottsági tagokért erkölcsileg és politikailag a helyi pártszervezet is felelős, ... a nemzeti bizottság bármikor megkeresheti a pártszervezet beküldött tagjának leváltására, ha azzal szemben politikai, vagy erkölcsi kifogás merül fel.”⁴⁵

A Kisgazdapárt bomlásának következtében 1947-ben több jobboldali ellenzéki párt jött létre, így az ún. Szabadságpárt és a Demokrata Néppárt, a Magyar Függetlenségi Párt stb. E pártok is felléptek azzal az igényvel, hogy helyet kapjanak a hatalom gyakorlásában, résztvegyenek a nemzeti bizottságokban is. A Főtitkárság kimondta, hogy az újonnan alakult pártok – így a Szabadság Párt is – nem vehetnek részt a nemzeti bizottságokban, mert nem tagjai a Függetlenségi Frontnak.⁴⁶

A választások után pedig a csepregi Demokrata Néppárt – a helyi választási győzelemre hivatkozva kérte bevételeit a helyi bizottságba.⁴⁷

Próbálkozása természetesen eredménytelen maradt.

A bizottságok összetételében vitákra adott okot az egységes munkás párt, a Magyar Dolgozók Pártjának megalakulása. Az ONB helyesen úgy döntött, hogy " az MDP a Függetlenségi Front két pártjából alakult természet szerűen következik, hogy az MDP olyan számarányban delegált tagokat mint amilyen számban az MKP és az SZDP az egyesülés előtt összesen képviseltette magát." ⁴⁸

A szakszervezetek és a különböző érdekképviselői egyesületek részvétele nem nyert idejekorán egységes rendezést, így érthető, hogy a legvitatottabb kérdések közé tartozott. Igaz, az ONB már 1946-ban kiadott egy eseti döntést a szakszervezeti küldöttek részvételéről, mely kimondotta: "Az országban kialakult joggyakorlat szerint a nemzeti bizottságok taglétszám tekintetében a paritás elvére kell, hogy helyezkedjenek." ⁴⁹ A határozattal egybenhangzóan megjegyezzük, hogy a paritás itt azt is jelenti, hogy a szakszervezeti küldöttek ne egy párthoz tartozzanak.

A következő években a vita abból eredt, hogy nem volt tisztázva, mely szervezetek tekintendők szakszervezetnek: a FÉKOSZ és az UFOSZ állott szemben a jobboldali vezetésű Paraszttszövetséggel. Az ONB Főtitkársága a belügyminiszter egyik rendeletére hivatkozva a bizottságokon belüli egyensúly fenntartásának jelszavával elutasította mind a FÉKOSZ és az UFOSZ, mind a Paraszttszövetség képviselőit. A Főtitkárság instrukciója szerint e szervezetek képviselői csak tanácskozási joggal vehetnek részt a bizottságok munkájában. ⁵⁰ A gyakorlat azonban áttörte a Főtitkárság merev álláspontját, az ország számos nemzeti bizottságában a FÉKOSZ és az UFOSZ, több dunántúli községben pedig a Paraszttszövetség képviseltette magát. Erre az álláspontra helyezkedett Pécs város és Baranya vm. Nemzeti Bizottsága, mely 1947. októberében kimondta, hogy a felügyelete alá tartozó összes nemzeti bizottság alakuljon újjá oly módon, hogy bennük a FÉKOSZ és a Paraszttszövetség helyi szervezete is képviselve legyen paritásos alapon. ⁵¹ A Főtitkárság távbeszélőn kiadott utasítása megsemmisítette a megyei bizottság döntését. ⁵²

és a Pécs-Baranyai Nemzeti Bizottság újabb rendelkezésében leszögezte, hogy a nemzeti bizottságokban csak az öt párt és a SZOT képviselői

az ipari szakszervezet és a FÉKOSZ vehetnek részt, de semmiféle új párt, vagy szervezet /Parasztszövetség, UFOSZ/ nem, a pártok csak abban az esetben képviseltethetik magukat, ha legalább 6 szavazatot kaptak a választásokon.⁵³ A FÉKOSZ országos központjának eredménytelen próbálkozása után⁵⁴ a Szakszervezeti Tanács 1948. februárjában kelt átirata eredményeként a Főtitkárság gyakorlatában változás következett be.⁵⁵ A Főtitkárság ezután a FÉKOSZ-t és az UFOSZ-t a Szakszervezeti Tanács alá tartozó szervezetnek tekintette. Az egységes álláspont szerint „ az SZT részvétele a nemzeti bizottságokban teljesjogu tagokkal történik, amennyiben az SZT több szervezete működik az illető nemzeti bizottság székhelyén, a működő szakszervezetek helyi szervezeteinek képviselőiből kell a tagokat behívni. Ellenkező esetben /ha például csak az UFOSZ működik/ az egyetlen helyi szakszervezet kiküldöttjei vesznek részt a nemzeti bizottságban.”⁵⁶

A Főtitkárság az előzőekhez hasonlóan elutasította a különböző társadalmi egyesületek képviseleti kérelmét is. Így pl. a Magyarországi Szlovákok Antifasiszta Frontja bácsalmási szervezetének, valamint a Délszlovákok Demokratikus Szövetsége felsőszentiváni szervezetének kérelmét is.⁵⁷

A bizottságok összetételéhez kapcsolódik még néhány ONB határozat is. Községi közigazgatási tisztviselő /jegyző, bíró, stb./ a nemzeti bizottságokban teljesjogu tagként nem vehetnek részt, mert ez veszélyeztette volna a nemzeti bizottságok ellenőrző funkcióját.⁵⁸ Korábbi kutatásaink során ezzel ellentétes gyakorlattal is találkoztunk, nevezetesen a Bagaméri Nemzeti Bizottság elnöke három éven keresztül a község jegyzője volt.⁵⁹

Nemzeti bizottsági tag csak magyar állampolgár lehetett, az ország területén tartzkodó, de nem magyar állampolgár nem vehetett részt teljesjogu tagként a bizottságban.⁶⁰ Az 1947-es választások során választójogot nem nyert személyek sem nemzeti bizottsági, sem képviselőtestületi tagságukat nem tarthatták meg, mert a politikai szervezetekben csak olyan személyek dolgozhattak, „ akik jogosítottak arra,

hogy a község politikai életének irányításában szerepet játszanak, tehát a politikai jogok teljességét élvezték, így a választójogot is.»⁶¹

A Tervezetnek a bizottságok szervezéséről és anyagi alapjairól szóló rendelkezése szerint minden bizottság tagjai sorából állandó elnököt és titkárt választ. A bizottság adminisztrációját a titkár bonyolítja le, ha a helyi viszonyok szükségessé teszik titkárságot szerveznek. « A bizottság tagjai fizetést nem kapnak, de a titkárságon fizetett tisztviselők is működhetnek. Az elhöz és egyéb adminisztrációs költségek fedezéséhez szükséges alapot a helyi pártszervezetek, esetleg a helyi közigazgatási egység biztosítja. » Budapesten, mint arról később bővebben szólunk, a székesfőváros fedezte mind az ONB, mind a BNB kiadásait, vidéken azonban korántsem alakult ki ilyen egységes gyakorlat. 1947-ben az ONB már « az ország valamennyi nemzeti bizottságának egyöntetű sérelmeként » beszélt a javadalmazás teljes mellőzéséről.⁶² Különösen a sok adminisztrációs feladatot ellátó megyei nemzeti bizottságok munkáját tette bizonytalaná az anyagi eszközök teljes hiánya. A Pécsi Nemzeti Bizottság 1947-ben⁶³, a Soproni és a Vas megyei Nemzeti Bizottság pedig 1943-ban sérelmezte ezt,⁶⁴ igaz a községi nemzeti bizottságoknál is előfordult olyan eset, hogy a postaköltségeket például az elnök saját zsebéből fedezte.⁶⁵ A bizottságok többségénél valóban érvényesült az a gyakorlat, hogy adminisztrációjukat a helyi igazgatási szervezet keretében végezték, ami bizonyos függőséget eredményezett.⁶⁶

Magáról az elnök szerepéről a Tervezet II. részletesen nem szól, a gyakorlat és egyes partikuláris jellegű szabályzatok⁶⁷ az elnöknek elsősorban az ülések levezetése tekintetében adnak bizonyos ügyvezető és rendfenntartó jogosítványokat. Meg kell jegyeznünk, hogy Baranya megyében az 1948-as újjászervezés idején a bizottságok nem választottak állandó elnököt, hanem a különböző pártok képviselőinek havonként egymást váltó rendszerét vezették be.⁶⁸

A Tervezet II. szerint a bizottságok rendszerint hetenként egyszer ülnek össze. Az ülésekre tanácskozási joggal esetenként vagy állandóan

meghívhatók a helyi közigazgatás vezetői, ügyésze, a helyi rendészeti hatóság vezetője. A kialakult gyakorlat szerint elsősorban községi bíró és a jegyző vett részt a nemzeti bizottság ülésén.⁶⁹

c./ A szervezeti kérdésekkel foglalkozó ponthoz kell kapcsolnunk a nemzeti bizottsági "hierarchia" kérdését is, mint a nemzeti bizottsági szervezet belső kérdését. A Tervezet II. erre vonatkozólag nem tartalmaz rendelkezést.

A ONB állott a nemzeti bizottsági szervezet legmagasabb fokán, alatta a megyei bizottságok helyezkedtek el. A megyei nemzeti bizottságok többségükben a megyeszékhely nemzeti bizottságával voltak azonosak. Bihar vármegyében azonban ezzel ellentétes összetételű bizottság jött létre 1945-ben. A megyei nemzeti bizottság a járási nemzeti bizottságok delegátusaiból alakult meg.⁷⁰ A járási nemzeti bizottságok intézménye is hasonlóan alakult ki, bár az ONB gyakorlatában ezek járási illetékessége eléggé bizonytalan. Egyes esetekben hallgatólagosan tudomásul veszik a járási székhely nemzeti bizottságának az egész járásra kiterjedő illetékességét, máskor viszont a megyei bizottságot tekintik a községi nemzeti bizottságok felügyeleti szervének.⁷¹

A Konyári Nemzeti Bizottság /Bihar vm./ határozatban foglalt állást amellett, hogy az "ONB adasson ki rendelkezést a járási nemzeti bizottságok újjászervezésére, az lenne a demokratikus megoldás, ha a járási nemzeti bizottságok a járás községéből delegált tagokból, a vármegyei nemzeti bizottság a járási nemzeti bizottságok delegátusaiból állana."⁷²

Az is előfordult a Tiszaöldi járási Nemzeti Bizottság gyakorlatában, hogy a járás községeinek küldöttei is bekapcsolódtak a járási székhely nemzeti bizottságának munkájába.⁷³

Jogi helyzetüket tekintve a BNB a megyei, a kerületi nemzeti bizottságok pedig a községi nemzeti bizottságok szintjén álltak, róluk - a Tervezet II. rendszerét követve - később szólunk. A BNB jogállásával azonos a Szegedi Nemzeti Bizottság helyzete a szegedi tanyaközpontokban létesített nemzeti bizottságok vonatkozásában. Az ONB ugyanis a Szeged - Királyhalmi Nemzeti Bizottsággal kapcsolatos vitás kérdésben hozott döntésében kimondta,⁶⁰

hogy a Szegedi Nemzeti Bizottság ellenőrzési illetékessége vitathatatlan.⁷⁴

3. A főbb szervezeti problémák megvilágítása után áttérhetünk a nemzeti bizottságok „jog- és hatáskörére”⁷⁵, a Tervezetek rendelkezéseinek és a vonatkozó gyakorlat ismertetésére.

a./ A Tervezet II. szerint „a Nemzeti Bizottságok feladata működésük első fázisában az, hogy a normális élet megindítását, a jogrendet, a személyi és vagyonbiztonságot minden eszközzel létrehozzák, az ipar, a kereskedelem és minden más közérdekű tevékenység működését a hatáskörükbe⁷⁶ tartozó közigazgatási egységben mielőbb megindítsák. Ebből a célból kizárólag ideiglenes jellegű helyi, sőt országos közigazgatási rendelkezéseket is hozhatnak. Ez alatt létrehívják az önkormányzati testületeket és törvényhatósági bizottságokat. » E rendelkezések már kidolgozásuk idején is csak multbeli cselekmények szabályozására irányultak, vizsgálatauk az 1946-48-as időszakra vonatkozólag csak annyiban jelentős, amennyiben 1943-ban több nemzeti bizottságot bíróság előtt támadtak meg az 1944-45-ös szükséghelyzetben tett intézkedésükért.⁷⁷

„Amint a Nemzeti Bizottságok segítségével és a helyi önkormányzatok és a közigazgatási hatóságok működését megkezdték, . . . a Nemzeti Bizottságok közigazgatás jellegű tevékenységet, vagy törvényhozás jellegű működést nem fejthetnek ki. Nem hatóságok, hanem ellenőrző és kezdeményező politikai szervek. Rendeletet nem adnak ki, csak határozatokat hoznak. A határozatoknak formai szankciójuk nincs» ennyit mond a Tervezet II. a hatásköréről.

Az ötödik pont azon eljárást részletezi, mely segítségével a nemzeti bizottságok érvényt szerezhettek határozataiknak. A Tervezet II által „közvetett szankciónak» nevezett eljárás a következő : „A határozatokat következetesen figyelmen kívül hagyó közigazgatási, vagy kormányzati szervet /tisztviselőt/ a nemzeti bizottságok a demokratikus közvélemény országos szervén, az ONB-n keresztül befolyásolhatják, illetőleg elmozdít-hatják, oly módon, hogy megkeresésükre az ONB felhívja a kérdéses szerv /tisztviselő/ legfőbb hatóságát /pl. az illetékes minisztériumot/ a rendellenesség megszüntetésére».

A nemzeti bizottságok hatáskörének elvi körvonalazását szervezeti-
leg azok a rendelkezések biztosítják, melyek meghatározzák a hatalmi és
igazgatási szervekhez való viszonyukat. Ezek ismeretében érthetjük meg
a kialakult gyakorlatot.

A nemzeti bizottságoknak a nemzetgyűléshez és a helyi önkormány-
zatokhoz való viszonyát a következő vonások jellemzik : „A Nemzeti Bi-
zottságok a demokratikus és hazafias erőket fogják össze. . . a fiatal de-
mokrácia önvédelmi szervei. Ezért most még nem az egész nemzetet, ha-
nem annak csak demokratikus rétegeit képviselik, míg a nemzetgyűlésben
és a helyi önkormányzatokban a nép minden tagja, esetleg nem demokra-
tikus elemei is képviselhetik magukat. A Nemzeti Bizottságokra mindad-
dig szükség van, amíg a nép tulnyomó része őszintén demokrata nem
lesz, addig azonban a Nemzeti Bizottságok a nemzetgyűlésben és a helyi
önkormányzatokban biztosított politikai szabadsággal esetleg visszaélő és
így a fiatal demokrácia szempontjából nem kívánatos elemek ellenőrzésére
szolgálnak.»

A Tervezet II. ezzel azonos kiinduló pontból és elgondolásból ren-
delkezik a nemzeti bizottságoknak a kormányhoz és a helyi önzagatási
szervekhez való viszonyáról : „ A Nemzeti Bizottságok minden erővel tá-
mogatják a törvényhozást abban, hogy működése a demokráciát szolgálja,
de éppen úgy vigyáznak arra is, hogy a végrehajtó szerv, a kormány is
ebben a szellemben működjék.» A Tervezet I. ezt kiegészíti azzal, hogy
ez különösen a kormány felhatalmazáson alapuló rendeletkiadási jogköré-
re vonatkozik.»

Hasonló vonások jellemzik a helyi igazgatási szervekhez való vi-
szonyt is. A Tervezet II. ismét leszögezi, hogy a bizottságok „a demok-
ratikus közvélemény nevében politikai szempontból ellenőrzik a közigazga-
tás működését, határozataikkal kezdeményeznek, de többet nem tesznek.
Semmiképpen nem avatkoznak rendeleti úton a helyi közigazgatásba.» Ez
utóbbi mondatok jogforrásként is felemlített 14/1945. M. E. sz. 3. bekezdé-
sét ismétlik meg.

b./ Dolgozatunk célja csupán az, hogy megvilágítsuk a nemzeti bi-
62.

zottságok főbb, jogilag is jelentős problémáit, így számos alapvető okból kifolyólag nem törekedhetünk teljességre. Különösen áll ez azon kérdés komplexumra, amely a nemzeti bizottságok fentebb körvonalazott hatáskörének gyakorlati megvalósulását, a nemzeti bizottságok működési tevékenységi körét jelenti. A nemzeti bizottságok feladatkörét Deszkás János tanulmánya⁷⁸ három fő csoportra bontja:

- 1./ Kezdeményezés az országos politikában.
- 2./ Kezdeményezés, elvi állásfoglalás a községpolitikában.
- 3./ Az azonos szintű és illetékességi körű állami és önkormányzati szervek ellenőrzése.

E csoportosítás nagyban-egészen megfelel a Tervezet II. fentebb idézett rendelkezéseinek, a kialakult gyakorlatnak és a szakirodalom rendszerezésének is.⁷⁹ Didaktikai okokból a tevékenységi kör elemzésénél némileg eltérő kategorizálást kell alkalmazni és más sorrendet kell követni.

/1/ Elsőként a nemzeti bizottságok és az önkormányzati testületek viszonyát és közös problémáit kell vizsgálni. Ismeretes, hogy a nemzeti bizottságok tevékenységüknek első szakaszában elláttak olyan feladatokat, amelyek az önkormányzatok hatáskörébe tartoztak volna. A 14/1945. M.E. és az ezt kiegészítő 1030/1945. M.E. sz. rendelet a közigazgatás ideiglenes rendezését a nemzeti bizottságokon keresztül vitte véghez. Nevezetesen az önkormányzati testületek tagjai nem választás és nem virilizmus, hanem a pártok által paritásos alapon történt megbízás és a nemzeti bizottságok által történt megerősítése útján nyerték el tisztségüket. Voltak ugyan törekvések az önkormányzati választások kiírására, ez azonban Budapest székesfőváros kivételével nem történt meg, a megbízás alapján az önkormányzatok a tanácsrendszer kiépüléséig működtek.

Hatásköri összeütközés az önkormányzati testületek és a nemzeti bizottságok között - az ONB gyakorlatát ismerve - nem történt, a Dunántúlon azonban egyes helyeken a nemzeti bizottságok még 1945. decemberében is gyakorolták azokat a jogokat, melyek az ország keleti részén jóval korábban megszűntek. Így pl. Somogy vm. Nemzeti Bizottsága a törvényhatósági bizottság jogkörében felülvizsgálta a megye községeiben

hozott képviselő testületi határozatokat, gyakorolta az utalványozási jogot is.⁸⁰ A fő probléma elsősorban az volt, hogy a nemzeti bizottságok jogosultak-e megváltoztatni az általuk - az 1030/1945. ME. sz. rendelet felhatalmazása alapján - létrehozott önkormányzati testületek összetételét. Sokáig nem alakult ki egységes álláspont abban a kérdésben, hogy az 1030/1945. ME. sz. r. egy alkalomra biztosította-e a nemzeti bizottságoknak e jogot, vagy folyamatosan, továbbra is fennáll az önkormányzatok összetétele megváltoztatásának joga.

A 153603/1946. BM. sz. rendelet ugyan már 1946-ban szabályozta és a nemzeti bizottságok jogkörébe utalta az önkormányzati testületeknek a kiegészítését új pártszervezetek alakulása esetében. Erre azért volt szükség, mert az önkormányzati testület megalakulása után lehetőség volt arra, hogy új koalíciós pártszervezetet hozzanak létre az illető igazgatási egységben. Ez azt is maga után vonta, hogy a helyi hatalom gyakorlásában megfelelő részt kellett nekik biztosítani paritásos alapon.⁸¹ Nagyobb nehézségek mutatkoztak abban a körben, hogy a városi és a vármegyei törvényhatósági testületben vagy a községi önkormányzati testületből hivatalból való távozás, áthelyezés, a pártból való kizárás, valamint elhalálozás folytán megüresedett rendes és póttagság helyét milyen módon lehetett újból betölteni.⁸² Az ONB Főtitkársága a belügyminiszterrel egyetértésben 1946-47-ben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fenti okokból megszűnt tagsági státust csak a párt által korábban kiküldött póttagokkal lehet betölteni. Ha a párt póttagokat nem tudott beküldeni, akkor a testület csonkán maradt.⁸³ 1947-ben az új pártok alakulása különösen kiélezte ezt a megoldatlan kérdést. A Debreceni Nemzeti Bizottság az ún. „Szabadság Párt” megalakulása után 1947 februárjában kérte az ONB-t, hogy tegyen lépéseket az 1030/1945. ME. sz. rendelet módosítására, szüntessék meg a párttól kapott megbízás alapján viselt törvényhatósági bizottsági tagságot, az esetben, ha valaki akár kilépés, akár eltávozás, akár kizárás folytán valamely pártnak megszűnik tagja lenni.⁸⁴ 1948-ban a felterjesztés intenciójának megfelelően foglalt állást a belügyminiszter is a BM 202443/1948/III.3.sz. rendelkezésében.⁸⁵ E szerint : „nincs

semmi akadálya, sőt az 1030/1945. ME. sz. rendeletnek megfelelően egyenesen szükséges, . . . hogy mindazoknak az önkormányzati testületi tagoknak a helyébe, akik a Függetlenségi Front pártjaiból kiléptek, amennyiben nem váltak egy másik Függetlenségi Frontba szereplő párt tagjává, az őket delegáló szervezet új párttagokat delegáljon, mert a régieknek megbízatása a párttagság megszűnésével automatikusan megszűnt.⁸⁶ Az újja szervezés feladata a nemzeti bizottság hatáskörébe tartozik.

/2/ A nemzeti bizottságok és az igazgatási szervek hatásköri összeközléséről már dolgozatunk előző részében szóltunk általánosságban. Az önkormányzati testületek irányították többek között a községpolitikát, helyi szabályrendeleteket adtak ki, így a nemzeti bizottságok szerepe ezen a téren a kezdeményezés funkciójára degradálódott. A Főtitkárság arra a kérdésre, hogy milyen módon és formában gyakorolják e feladatokat, számos instrukciót adott ki. A Novai Nemzeti Bizottság kérésére az ONB ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a felmerült kérdést nem csak politikai szempontból kell, hogy bírálja a Nemzeti Bizottság, hanem annak gyakorlati és helyi viszonyainak megfelelően a nép érdekében történő megvalósításának módozatait is.”⁸⁷ Egy másik válaszban a nemzeti bizottságok és a helyi közigazgatási szervek szoros együttműködését hangsúlyozza a Főtitkárság.⁸⁸

Az önkormányzatokra való befolyás azzal is biztosítva volt, hogy az esetek többségében a nemzeti bizottsági tagok egyben az önkormányzatok testületi tagjai is voltak. A népi kezdeményezéseket azonban döntő mértékben befolyásolta az önkormányzatok jogkörének szűk volta. A helyi ügyek intézésében döntő szerepük volt a járási főjegyzőknek és a községi vezető jegyzőknek, akik több helyen akadályozták a nemzeti bizottságok munkáját, nehézségeket állítottak a nemzeti bizottsági állásfoglalások érvényesülése elé.⁸⁹ Jogszabályi előírások hiányában a hatóságok akadályozó tevékenysége igen széles keret nyert. Egyáltalán nem volt pl. jogilag biztosítva az az elv, hogy a nemzeti bizottságok ellenőrzőleg is közreműködnek a helyi igazgatásban.⁹⁰ Az ellenőrzést nem pótolhatta az, hogy a nemzeti bizottságnak jogában áll a községi előljáróságot felhívni az ér-

vényben lévő és irányadó jogszabályok betartására.”⁹¹ A nemzeti bizottságok feladata bizonyos mértékben kiterjedt a törvényesség biztosítására is, számos rendelet végrehajtásánál maguk is közreműködtek.

Az állami szervek közül elsősorban a rendőrség helyi egységeivel volt több összeütközés. Így a Tapolcán Nemzeti Bizottság 1946-ban panaszt emelt a járási rendőrkapitányság ellen,⁹² a Somogyjádi Nemzeti Bizottság 1943-ban egyenesen a rendőrség ellenőrzését követeli magának.⁹³ Azon törekvések, melyek a rendőrség fölötti ellenőrzést is a nemzeti bizottságok számára vindikálják, nem tekinthetők reálisnak és politikailag sem helyesek, forrásuk az 1700/1945. ME. sz. rendelet, amely a rendőrségbe jelentkezők igazolását a nemzeti bizottságokra bízta. Ehhez hasonlóan tulajdonképpen minősíthetők a hatáskör kiszélesítésére irányuló azon törekvések is, melyek azt követelték, hogy „legyen a Nemzeti Bizottságnak a közigazgatási tisztviselők fölött ellenőrzési és kivizsgálási joga és indokolt esetben karhatalma is igénybe vehessen, felfüggeszthesse azok munkáját.”⁹⁴

A 1030/1945. ME. sz. rendelet után a nemzeti bizottságok természetesen nem hozhattak olyan konkrét döntéseket, melyek igazgatási hatáskörbe tartoztak. Ha hoztak is olyan határozatokat, melyek az állampolgárokat közvetlen kötelezték volna, azokat nem tudták végrehajtani. A Nagykállói Nemzeti Bizottság pl. 1946 végén rendezte a község közellátásának egyes kérdéseit, az alispán a helyi szempontból helyes határozatot érvénytelenítette, amit a Főtitkárság is helyben hagyott.⁹⁵ A Szarvasi Nemzeti Bizottság még 1947. februárjában is fenntartotta azt a határozatot, mely szerint a helyi vendéglősök jövedelmük 10 %-át a Nemzeti Segély alapjára kötelesek befizetni, a Pilisvörösvári Nemzeti Bizottság pedig a bor árát maximálta. A Főtitkárság a Magyar Szállodások, Vendéglősök és Korcsmárosok Országos Szövetsége panaszára a szokásos indokolással hatályon kívül helyezte a döntéseket.⁹⁶

/3/ A nemzeti bizottságok hatásköre nem nyert jogszabályi rendezést, ez azonban még nem jelent, hogy nem volt jogszabályok által biztosított hatáskörük. Számos rendelet tartalmaz ugyanis olyan feladatokat, melyeket a rendeloterhelő szerv e koalíciós bizottságok jogkörébe utalt.

Világhy Miklós 1946-ban megjelent tanulmányában⁹⁷ pl. a következő rendeleteket sorolja fel. 1030/1945. ME., 24300/1945. FM., 8500/1945. ME. sz. rendeletek az igazoltatásokkal kapcsolatban, a 20.165/1945. BM. sz. rendelet az egyesületek felülvizsgálására, az 1330/1945. ME. sz. rendelet az irodalmi művek és filmek tisztogatására vonatkozólag, a 333/1945. ME. sz. rendelet a kereskedelmi és iparkamarák tagságának, a 3820/1945. ME. sz. rendelet a magyarországi németiség felülvizsgálásában enged bizonyos teret a nemzeti bizottságoknak. Közvetlen igazoltatásban is befolytak a nemzeti bizottságok, így az 1700/1945. ME. sz. rendelet a rendőrség soraiba jelentkezők igazolását bizza a nemzeti bizottságokra, hasonlóan a nemzeti bizottságok igazolták a hadigondozottakat és a közigazgatási képesítő vizsgákra küldött személyeket a 4740/1945. ME. és a 92.273/1945 BM. sz. rendelet alapján. A nemzeti bizottságok alakították meg a termelési bizottságokat /22500/1945. FM./, a 21.956/1945. FM. sz. rendelet a hitelügyek elbírálását bizza a nemzeti bizottságokra, a 11.850/1945. KM. sz. rendelet a terménybeszolgáltatásoknál veszi figyelembe a nemzeti bizottságok véleményét.

A következő években a nemzeti bizottságok az előzőekhez hasonlóan több jogszabályi felhatalmazást kaptak. Így az 5700/1946. ME. sz. rendelet az un. B-listázásoknál biztosított javaslattételi jogot, jelentős részük volt a nemzeti bizottságoknak az áruellenőrzésben is⁹⁸, a 364/1947. BM. sz. rendelet politikai és gazdasági okokból bevonja a nemzeti bizottságokat a fegyvertartási engedélyek revíziójába. Különösen jelentős az 510.001/1947. BM. sz. rendelet, mely a választási összeírásokat, illetőleg az összeíró biztosok kijelölését bizza a nemzeti bizottságokra. E rendelettel kapcsolatban az ONB is felhívást intézett valamennyi bizottsághoz, melyben felhívja figyelmüket, hogy vigyázzanak a választások tisztaságára, a megyei és járási nemzeti bizottságok a közési nemzeti bizottsághoz küldjenek ki 1-1 tagot a választási jogszabályok ismertetésére.⁹⁹

Széleskörű jogosítványok illeték meg az Országos Nemzeti Bizottságot is, erről azonban az ONB hatáskörének vizsgálatánál szólnunk.

/4/ Jogszabályi rendelkezések mellett a Főtitkárság is kiadott számos olyan utasítást, melyben a nemzeti bizottságokat konkrét feladatok el-
látásával bízta meg. Így pl. a 2506/1948. ONB. sz. határozat a vāmörles-
re jogosultak fejadagjának korlátozását szabályozó rendelet végrehajtására
vonatkozóan «felliivja az ország valamennyi nemzeti bizottságát, hogy a-
zonnal vegye fel az érintkezést a területileg illetékes közellátási hatóság-
gal. . . és az egész ország dolgozói kenyérellátása érdekében. . . tartson
teljes ülést és ott az illetékes hatósági szervektől beszerzett adatok alap-
ján tárgyalja meg a helyi viszonyokhoz mérten a legcélravezetőbb és a
legeredményesebbnek mutatókozó eljárás módját a rendelet végrehajtására
vonatkozóan.» Különösej jelentős a 6/1946. ONB. sz. határozat, mely a pá-
rizsi békeszerződés előkészítése érdekében jelentéseket kért a nemzeti bi-
zottságoktól az ellenállási mozgalomról, a német és nyilas atrocitásokról. A
felhívásra beküldött jelentések igen becses dokumentumok a történészek
számára is. feldolgozásuk mindezideig nem történt meg.

A Főtitkárság a különböző évfordulókkal /felszabadulás, októberi for-
radalom, 48-as Centennárium/kapcsolatban is fontos szervezői munkát fej-
tett ki országos viszonylatban is, felliivta a nemzeti bizottságok figyelmét
ezek megünneplésére.

/5/ A nemzeti bizottságok kezdeményező szerepe nemcsak a községek-
ben nyilvánult meg, számos bizottság fordult javaslattal és indítvánnyal az
ONB-hez is. E kezdeményező felterjesztések igen sokféle kérdésre terjedtek
ki, csak példaszerűen emelünk ki néhányat. A Búdszentmihályi Nemzeti Bi-
zottság 1945-46. ra a jóvátételi beszoigáltatások alól kér felmentést, a Gádo-
rosi Nemzeti Bizottság az igazságos sóellátást sürgeti, a Jászapáti Nemze-
ti Bizottság a község közellátásának megjévitásáért emel szót, a Békéscsa-
bai Nemzeti Bizottság az iparigazolványok felülvizsgálását kéri.¹⁰⁰ 1947-ben
Csesznek község vásártartási jogot igényelt. A Szónyi Nemzeti Bizottság
pedig a földvisszaigénylés ellen kért segítséget.¹⁰¹ Az ilyen és hasonló
esetekben az ONB határozatilag nem intézkedett, az a gyakorlat alakult ki,
hogy a Főtitkárság a kérelmeket «pártolólag felterjesztette» az illetékes kor-
mányszervhez. Az ilyen helyi jelentőségű problémák mellett volt számos o-
68.

lyan előterjesztés, mely országos jellegű közellátási, közbiztonsági és szociálpolitikai rendezést igényelt.

A Debreceni Nemzeti Bizottság 1947. júliusában indítványozta, hogy az ONB járjon el a gyűjtogatásokat és a panamákat megakadályozó statárium kihirdetése ügyében.¹⁰² A Szarvasi Nemzeti Bizottság a 1947. szeptemberében azt kéri, hogy az MKP-SZDP kormányprogramban meghirdetett árrágitás és lánckereskedelem leküzdésére létesítendő „dolgozók bíróságait” ne csak a törvényszékeken, hanem minden járásbíróság mellett állítsák fel.¹⁰³ A mezői lopások megakadályozása érdekében az ország három különböző nemzeti bizottsága is indítványt tett.

A Szerencsi és a Tolna vármegyei /Szekszárdi/ Nemzeti bizottság a mezőőrök felfegyverzését kéri.¹⁰⁴ a Tiszalöki Nemzeti Bizottság követeli, hogy „interjúálás . . . foganatosítsassék minden olyan zsvánnyal, amely 5 Forintot meghaladó lopást végrehajt.”¹⁰⁵ Az előterjesztéseket a Főtitkárság továbbította a belügyminiszterhez, aki „több jogszabályt és rendelkezést léptetett életbe.”¹⁰⁶

A Pécs-Baranyai Nemzeti Bizottság körlevele nyomán a Debreceni Nemzeti Bizottság indítványt tett az áremelkedések megszüntetésére.¹⁰⁷ a Soproni és a Pápai Nemzeti Bizottság a mezőgazdasági és az ipari árak arányosítása mellett foglalt állást.¹⁰⁸ a Csongrádi Nemzeti Bizottság a földmunkások és a kubikosok helyzetének javítását kérte a Népjóléti Minisztériumtól. Több Nemzeti Bizottság körlevele követelte az államosításokat, így a Tolna vm. i Nemzeti Bizottság 1946-ban a malinok államosítása, illetve községeştirése mellett foglalt állást.¹⁰⁹ a Hatvani Nemzeti Bizottság pedig a 3 éves terv sikere érdekében 1947 júliusában a nagybankok államosítását követelte.¹¹⁰

Mindezek az előterjesztések a Főtitkárság egyik válaszában szavakkal élve azt bizonyítják, hogy a nemzeti bizottságok működése hasznos és szükséges az ország demokratikus átalakulásának idején.¹¹¹ A felterjesztések ugyan nem mindig valósultak meg, azonban már pusztán tényük is a nemzeti bizottságok életrevalósága mellett szól.

/6/ A nemzeti bizottságok működési körét, hatáskörük feltárását ne-

héz jogi terminusok közé szorítani, mert az bizonyos formában mindig tulmegy azokon. Itt nem egyszerűen állami feladatokat is ellátó társadalmi szervről van szó, hanem a szocialista forradalom kivívásának politikai viharaiiban működő népi szervről. Az eddig vázolt működési területükön kifejtett tevékenységük is politikai jellegű, a vizsgálódás lezárása azonban nem lenne teljes, ha nem szólnánk arról a sokszáz szorosabb értelemben vett politikai állásfoglalásról, melyeket az ország nemzeti bizottságai küldtek az ONB-nek, jelezvén ezzel, hogy „mint a demokrácia bástyái szilárdan állnak helyükön.”¹¹²

Az 1947. januárjában leleplezett fasiszta összeesküvés ellen számos nemzeti bizottság emelte fel szavát. „Nemcsak szavakkal, hanem radikális intézkedésekkel el kell távolítani a politikai, gazdasági és a szellemi életből mindazokat, akik . . . akadályozzák . . . népünk teljes felszabadulását.”¹¹³ követeli a Mátyásföldi Nemzeti Bizottság, a Békési Nemzeti Bizottság 1947. januári állásfoglalása szerint: „Minden Nemzeti Bizottság és elsősorban a Központi haszon oda, ha kell még tömegmegmozdulással is, hogy a bűnösök méltó büntetésüket minél előbb elnyerjék.”¹¹⁴ Hasonlóan foglalt állást az ország többi bizottsága is.¹¹⁵

Az 1947. májusi kormányválság után a Szarvasi Nemzeti Bizottság felháborodva vette tudomásul, hogy hazaárulók voltak a köztársasági kormányban. „Nem tűrhetjük, hogy a magyar nemzetgyűlésben továbbra is lehessenek olyanok, akik hazaárulókat próbálnak menteni.”¹¹⁶ A nemzeti bizottságok százai biztosították támogatásukról 1947. júliusában júniusában a kormányt. A választások után a nemzeti bizottságok tömegnyomására tiltották be a Magyar Függetlenségi Pártot, közismertebb nevén a Pfeiffer-Pártot.¹¹⁷ „A Büdöszentmihályi Nemzeti Bizottság 1947. novemberében egyhanguan javasolja, hogy a jobboldali pártokat oszlassa fel a kormány, mert azok a kisemberek és a munkások felemelkedése ellen törnek.”¹¹⁸

A Hajdunánási Nemzeti Bizottság leszögezi, hogy „a reakciónak, nemhogy az országgyűlésben, hanem azon kívül sincs helye.”¹¹⁹

A Mohácsi Nemzeti Bizottság a bomladozó Függetlenségi Front helyett már 1947. július 28. án „egységes demokratikus tömb” létrehozását

sürgette,¹²⁰ 1948 április 8 án pedig az országban elsőnek megalakította a Nemzeti Egységfront Intéző Bizottságát, a szocialista alapokon álló Népfőnt első csíráját, mely "célul tűzte ki a népi demokrácia még további gazdasági és politikai megszilárdítását, a 3 éves terv sikerét s könyörtelen harcot a bárhol megbuvó jobboldali reakció ellen" ¹²¹ Hasonlóan meghatározott a Szekszárdi Nemzeti Bizottság is.

A nemzeti bizottságok 1948 májusában júliusában soha nem látott aktivitást tanusítottak, erre enged következtetni az a nagytömegű állásfoglalás, mely az iskolák államosítása mellett szól, e feldolgozatlan kultur-történeti dokumentumok is azt bizonyítják, hogy a nemzeti bizottságok nem váltak korszerűtlenné, hanem a népmozgalom élére állva, hallgatták szavukat a szocialista kulturforradalom e fontos stádiumában.

Ezzel le is zárhatjuk a nemzeti bizottságok működési körének ismertetését. E rövid vizsgálattal csak az volt a célunk, hogy megmutassuk miként érvényesültek a gyakorlatban a Tervezet II. fentebb tárgyalt részének intenciói. Megjegyezzük, hogy a nemzeti bizottságok jogkörének és működési területének teljes feltárásához széleskörű levéltári kutatásokra van szükség, amit nem pótolhat az ONB iratanyagának feltárása.

4. a./ A Tervezet II. második és harmadik fejezete a különös rész címet is viselhetné, hiszen a nemzeti bizottságokra vonatkozó szabályozás után a Budapesti Nemzeti Bizottság és az Országos Nemzeti Bizottság speciális jogviszonyait tárgyalja.

Mint már szöltünk róla, a BNB 1945 közepéig különleges helyet foglalt el jogállása az ONB megalakulása után azonban nem sokat különbözött egy megyei szintű bizottságtól. "A BNB sajátos szervezete abban különbözik más nemzeti bizottságok szervezetétől, hogy kerületközi összetételén alapul" /7/ A Tervezet I. az 1945-ös viszonyokra tekintettel megkülönböztető jegyként tünteti fel azt is, hogy "benne az országos pártok vezető tagjai foglalnak helyet, országos közigazgatási és törvényhozási jellegű kezdeményezések, . . . többnyire a BNB-n keresztül jutnak kifejezésre. A Kerületi Nemzeti Bizottságok a Tervezet II. szerint azonos elbírálás alá esnek a vidéki nemzeti bizottságokkal. A Tervezet I. negye-

dik fejezete viszont igen részletesen szabályozza szervezetüket és hatáskörüket. Megállapítja : « A politikai ellenőrzéssel kapcsolatos kezdeményezéseket, ha az az előjáróságok hatáskörét meghaladja a Budapesti Kerületi Nemzeti Bizottságok a BNB-n keresztül eszközölhetik. » /10. p./ Az ülések jegyzőkönyveit fel kell terjeszteni a BNB-hez, amely havonként kerületközi értekezleteket hív össze. Tudomásunk szerint ilyen értekezletek nem voltak. A Tervezet II. 8. pontja szerint a Budapesti Nemzeti Bizottság működése általában kimerül a kerületi nemzeti bizottságok helyi tevékenységében.

A Budapesti Nemzeti Bizottság működésével jelen dolgozatunk szűk keretei között nem foglalkozhatunk. A BNB tevékenységének részletes feltárása tudomásunk szerint folyamatban van.

b./ Az Országos Nemzeti Bizottságról, szerepéről általánosságban már szóltunk, a nemzeti bizottsági gyakorlat ismertetésénél pedig minduntalan a Főtitkárság szerepére utaltunk. Mindezek után nem marad más hátra, mint a Tervezetek rendelkezéseire figyelemmel összefoglalni az ONB jogállásával kapcsolatos kérdéseket.

/1/ Az ONB a Tervezet II. szerint « az ország Nemzeti Bizottságainak és egyben a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártoknak a központi szerve. » A Tervezet I. « a demokratikus közvélemény legfőbb képviselőjének » tekinti az MMFF Vezérő Bizottságát, mely « a Nemzeti Bizottságok Országos Központja és legfőbb felügyeleti szerve. » A két szerv alapvetően nem különbözik, egyszerűen névváltozásról van szó. Az ONB három és fél éves tevékenységének ismeretében meg kell állapítanunk, hogy a Tervezet I. « Vezérő Bizottság » elnevezése helyesebb lett volna, mert az ONB egészen más munkamódszerekkel dolgozott mint az ország nemzeti bizottságai.

A Tervezet II. 10. pontja az ONB szervezését szabályozza. « Az ONB az MMFF-be tömörült négy párt, valamint a PDP és a Szakszervezetek 3-3 központi vezetőségi tagjából áll. » A PDP e szövegezés szerint nem tartoznék a Függetlenségi Frontba, ez nyilvánvalóan téves felfogás. A négy vezető párt és a szakszervezetek 1945-ben 3-3 helyet, 1947-ben pedig 4-4 mandátumot kaptak, a PDP viszont politikai súlyára tekintettel csak 1-1 státust kapott.¹²²

Az Országos Nemzeti Bizottság tagjai sorából 1 elnököt, pártonként 1 alelnököt és egy főtitkárt választott. 1947-ben ettől annyiban tértek el, hogy az elnöki szerepet betöltő Tildy Zoltán mellé Szakasits Árpád személyében ügyvezető elnököt választottak, aki tulajdonképpen ellátta az elnöki feladatokat. A főtitkár az első időszakban Kállai Gyula személyében az ONB tagjai közül került ki,¹²³ később azonban e tisztséget a székesfőváros tanácsjegyzője töltötte be.¹²⁴

Az ONB adminisztrációját a főtitkár által szervezett Főtitkárság látta el. A Főtitkárság több titkárból, egy vezető titkárból és kisegítő személyzeiből állott. A Tervezet II. szerint az „ONB adminisztrációs költségének fedezéséhez szükséges anyagi alapot . . . a pártok és szakszervezetek biztosítják a székesfőváros polgármesterével együtt.” A gyakorlatban minden anyagi alapot a főváros biztosított. Magát a Főtitkárságot is a Székesfővárosi Elnöki Hivatal mellett szervezték a Budapesti Nemzeti Bizottság Titkárságával egyetemben, a tisztviselőket a főváros hivatalaiból bocsátották a Főtitkárság rendelkezésére.¹²⁵

A Tervezet II. 11. pontja szerint az ONB hetenként ült volna össze, egyes különleges kérdések elbírálása céljából albizottságok a szükséghez képest üléseznek. A gyakorlat egészen mást mutat. Mint már szóltunk róla az ONB 1945-ben 3, 1946-ban pedig egy ülést tartott, az 1947-ben nagy reményekre jogosító ülés után csupán egyszer november 19-én jött össze a Pfeiffer párt feloszlásával kapcsolatban.¹²⁶ Arról nem maradt fenn forrásanyag, hogy 1943-ban lett volna ülés. Az utolsó ülés 1949. januárjában volt.¹²⁷ Az ONB tehát mindössze hét ülést tartott, melyeken országos jelentőségű kérdésekben hozott fontos határozatokat. Az 1947-es választások előtt az öt párt és a szakszervezetek egy-egy tagjából albizottságot hoztak létre a „választásokkal kapcsolatos ügyek sürgős letárgyalására” ugyancsak a választásokkal kapcsolatban hozták létre azt a különleges nemzeti bizottságot, melyet a jugoszláviai magyar külképviseletekre küldtek ki a választásokkal kapcsolatos teendők ellátására.¹²⁸

Ki végezte akkor az érdemi munkát, ha az ONB ilyen ritkán ült össze? A Főtitkárság! Már többször utaltunk rá, hogy az a nem kívánatos helyzet

állott elő, hogy a nemzeti bizottságok problémáival nem a hivatott vezetők, hanem egy hivatali szerv foglalkozott. A vitás kérdések megoldásába csupán két ONB tag kapcsolódott be tevékenyen. Rajk László belügyminiszter és Szakasits Árpád, Szakasits, mint a főpolgármester helyét belöltő elnöki kollégium vezetője általában hetenként – két hetenként – bement az Elnöki Hivatalba, ahol a Főtitkárság vezetőjének referátuma alapján a problematikus kérdésekben állást foglalt.¹²⁹

Mindez természetesen nem pótolhatta az ONB plénumát, a Főtitkárság gyakorlatilag „függetlenült” hivatalként tevékenykedett. Ez okozta azt, hogy sok esetben nem tudott kielégítő választ adni a vidéki felterjesztésekre többször ellentmondásba került önmagával, a nem sokat mondó „szokásos” válaszsablonok pedig nem segítettek az élet-halál harcot vivó nemzeti bizottságoknak. Ezért természetesen nem a Főtitkárságot terheli e történelmi felelősség, hiszen annak tisztviselőiből az igyekezet és a törekvés nem hiányzott, arról viszont ők sem tehettek, hogy a fontosabb feladatok mellett az ország felelős vezetői meglehetősen elhanyagolták a nemzeti bizottságokat.

/2/ Az Országos Nemzeti Bizottság „jog- és hatáskörét” a 12. pont körvonalazza: „Az ONB mint az Országos Nemzeti Bizottságainak központja, minden Nemzeti Bizottságnak felügyeleti és fellebbviteli szerve... nem mint hatóság gyakorol felügyeletet, hanem azon jogcímen, hogy az ONB-ben az ország Nemzeti Bizottságaiban képviselt pártok vezetői... foglalnak helyet. Ugyanilyen jogcímen bírálja felül felfolyamodás esetén az ország bármely Nemzeti Bizottsága által hozott határozatokat.” Felmerül a kérdés, hogy milyen módon használta ki az ONB e jogosultságát, egyáltalán milyen kapcsolata volt a vidéki nemzeti bizottságokkal. A Tervezet II-nek az idevágó rendelkezései a gyakorlatban nem valósultak meg a 13. pont szerint ugyanis minden bizottságnak fel kellett volna terjeszteni az üléseiről készített jegyzőkönyvét az ONB-hez. Ez az igény annyira életszerűtlen volt, hogy a Főtitkárság nem is szorgalmazta. Csupán a Kaposvári Nemzeti Bizottság tartott állandó kapcsolatot az ONB-vel, valamennyi jegyzőkönyvét megtalálhatjuk az ONB anyagában.¹³⁰

1946 nyarán volt egy törekvés arra, hogy személyes kapcsolatokat épít

senek ki a vidékkel, ebből a célból állandó futárigazolványokat kért a Főtitkárság. " Az ONB a kormányzat és különösen a belügyminiszter ur intenciója alapján szükségesnek tartja, hogy intenzív kapcsolatokat tartson a vidéki nemzeti bizottságokkal. Ebből a célból az ONB titkárai és tagjai rendszeresen meglátogatják a vidéki nemzeti bizottságokat." ¹³¹ Az ONB anyagának tanulmányozása során azonban csupán egy olyan forrást találtunk, mely azt bizonyítja, hogy a Főtitkárság egyik titkára kivizsgált egy nemzeti bizottsággal kapcsolatosan felmerült ügyei, nevezetesen a helyszínen tanulmányozta a Zalaövi Nemzeti Bizottság ellen emelt panaszt. ¹³² Jellemző példája ennek az elzárkózottságnak az, hogy az 1948 szeptemberében tartott soproni megyei nemzeti bizottsági kongresszuson sem vettek részt az ONB képviselői. ¹³³

A másik oldalról, a vidéki nemzeti bizottságok részéről szintén eseti volt a kapcsolat.

A 13/b pont ismét azt a közvetett szankciót részletezi, melyről már korábban szóltunk, kiegészíti azzal, hogy "minden nemzeti bizottság tartozik értesíteni az ONB-t arról, . . . hogy valamelyik helyi kormányzati, vagy közigazgatási szerv összetételében, illetőleg működésében antidemokratikus és a magyar nép érdekeit sértő jelenségeket tapasztal, és ezt a jelenséget egyszeri felszólításra nem szünteti meg. . . ." E felterjesztésekkel, amennyiben azok országos jelentőségűek plenáris határozat formájában kellett volna foglalkozni, egyébként pedig közvetlenül a felsőbb kormányzati szervhez kellett volna továbbítani. /12/c. p./ Mint a nemzeti bizottság működési terület áttekintésénél láttuk számos nagyjelentőségű indítvány született, ezeket azonban az ONB plénuma egyetlen alkalommal sem tárgyalta meg.

Az ONB mint a demokratikus közvélemény legfőbb szerve az állami életben is kapott bizonyos felhatalmazásokat, különösen a nemzetgyűlési, illetve országgyűlési választásokkal kapcsolatban. Már az 1945-ös választás alkalmából - az 1945 : VIII. tv. 2. §. /2/ bekezdés alapján - az ONB bírálta el azt, hogy valamely országosan induló párt demokratikus-e, és ennek megfelelően engedélyezte a választásokon való indulást. A választásokkal kapcsolatos jogosítványok tovább bővültek az 1947-es választások előtt el

fogadott 1947 évi XXII. törvénnyel és ennek végrehajtó jogszabályával.

E választások kapcsán az ONB több pártot, így a «Nemzeti Szövetkezeti Pártot», «Független Frontharcos Pártot», és a «Szegények Pártját» vissza utasította.¹³⁴ A pártok indulási jogának megállapítása mellett további jogosítványokkal is rendelkezett az ONB, nevezetesen a MÉP választmányi tagsággal járó kizáró rendelkezések alól esetenként és kivételesen az ONB adhatott felmentést¹³⁵ és a központi összeíró bizottságokhoz benyújtott lajstromokba felvett képviselőjelöltek törlése miatti felszólalások elbírálása szintén jogkörébe tartozott.¹³⁶ Az ONB e feladatok megoldására sem ült össze teljes ülésre, helyette egy szűkebb körű albizottság látta el a választójogi törvény által ráruházott feladatokat.

Az ONB ezen kívül utasítást adott ki a vidéki nemzeti bizottságoknak, a Főtitkárság pedig «állandóan rendelkezésre állott a jogkereső közönségnek»¹³⁷ A választásokkal kapcsolatos ténykedések részletes ismertetésétől itt eltekintünk, mert az túlmenne dolgozatunk keretein.

Az Országos Nemzeti Bizottságnak nagy szerepe volt a különböző központi ünnepek és rendezvények szervezésében. Képviselői résztvettek a jugoszláv és a bulgár népfront kongresszusain is. Különösen jelentős az a szervező munka, amit az 1943/49-es forradalom és szabadságharc centennáriumi ünnepeinek rendezésével kifejtett a Főtitkárság.

A Nemzetgyűléshez és a kormányhoz való viszonyt szabályozza a Tervezet II. 14-15. pontja. Az ONB feladata, hogy «örködjék a felett, hogy senki a demokratikus szabadság által biztosított jogokkal a fiatal demokrácia rovására vissza ne éljen.» E feladat megvalósításának szemléletes bizonyítéka a Pfeiffer-párt betiltása. Az ONB az ország nemzeti bizottságainak állásfoglalásaira visszavonta és mint megtévesztésen alapulót semmisnek tekintette azt a határozatát, mely engedélyezte e párt választási szereplését.¹³⁸ Az illetékesek ezután feloszlatták e neofasiszta pártot és megsemmisítették mandátumait.

Az Országos Nemzeti Bizottság testülete tehát az 1947-es újjáalakulása után sem vált a koalíciós pártok legmagasabb szervévé, a választásokkal kapcsolatos ténykedéseken túl érdemi munkát nem végzett. Véle-

ményünk szerint az Országos Nemzeti Bizottság munkáját fellendítette volna az a parasztpárti javaslat, hogy az ONB Főtitkársága, túl azon, ami a jubileumi ünnepséggel kapcsolatos, hozza ide /az ülésre/ azokat a kérdéseket, melyek működésével kapcsolatban általában felmerülnek.¹³⁹

Igen megszívlelendő lett volna az az indítvány is, hogy a pártközi megegyezéseket az ONB nevében publikálják.¹⁴⁰ Az ONB ez utóbbi javaslatot nem fogadta el, csupán e megegyezések társadalmi alátámasztását bízta a nemzeti bizottságokra. A nemzeti bizottságok sok esetben maguk is nyomást gyakoroltak a pártok központi szerveire, így pl. 1947 szeptemberében több bizottság sürgette az új kormány megalakulását, elítélvén ezzel a jobboldali szociáldemokraták halogató taktikáját.¹⁴¹

Az ONB és a nemzeti bizottságok megszűnésével kapcsolatban, ennek okairól nincsenek dokumentumok az ONB anyagában, csupán egyetlen meghívó tudósít bennünket az ONB utolsó üléseiről, mely a Köztársaság Elnöki Hivatalban volt 1949. január 29-én.¹⁴² Ekkor született meg a Magyar Függetlenségi Népfront. A Népfront, annak Országos Tanácsa és helyi szervei, a népi bizottságok az MMFF-nek és szerveinek jogutódjai.

Az ONB Főtitkársága helyébe a Népfront Országos Tanácsa Titkársága lépett, ezt bizonyítja az az elkésett válasz is, mely az ONB Főtitkárságának egyik átiratára jött az Igazságügyi Minisztériumból 1949. szeptemberében.¹⁴³ Az Országos Tanács és a népi bizottságok /ma népfront bizottságok/ is elláták a választásokkal kapcsolatos állami funkciókat, szervezték a szocialista építés feladatainak ellátására a lakosság széles rétegeit, a szocialista Népfront szerepének feltárása azonban már nem a jogtörténet, hanem az államjog feladata.

III.

A Tervezetek jelentősége

Dolgozatunk előző fejezetében a nemzeti bizottságok jogviszonyainak rendezésére irányuló Tervezetek legfontosabb rendelkezéseit ismertettük, egyben összekapcsoltuk azokat a kialakult gyakorlattal. Mint ismeretes az Országos Nemzeti Bizottság Tervezetei nem váltak jogszabállyá, sőt még nyilvánosságra sem kerültek, mindvégig irattári anyagok maradtak. Felme-

Felmerül a kérdés, hogy ilyen körülmények között milyen jelentőségük volt, egyáltalán érdemes volt-e foglalkozni velük.

A Tervezetek a nemzeti bizottságok létéért vívott társadalmi harc termékei, mint ilyenek azt bizonyítják, hogy az Országos Nemzeti Bizottság is egyetértett a vidéki nemzeti bizottságok kodifikációs törekvéseivel és támogatja is azokat.

A Tervezetek rögzítették azokat a legfontosabb elveket, melyek a nemzeti bizottságok szervezetével és tevékenységével kapcsolatosak. E rendelkezések ismeretében képet kaphatunk arról, hogy milyen elképzelések voltak a nemzeti bizottságokkal kapcsolatos vitás kérdések jogszabályi rendezésére. Itt azonban azt is ki kell emelnünk, hogy a Tervezetek rendelkezései nem mindig határozottak és egyértelműek. Hiányosságként és hibaként kell azt is megemlítenünk, hogy a vidéki nemzeti bizottságok számos problémájával nem foglalkoznak kellő módon. Ezt nem menti az a körülmény sem, hogy a Tervezet I-et a BNB dolgozta ki, a Tervezet II. pedig az előzőnek csupán a némileg átdolgozott változata. E hiányosságok azonban nem csökkentik a Tervezetek jelentőségét, hiszen a nemzeti bizottságokkal kapcsolatos kutatások szerint ezeken kívül eddig nem ismeretes olyan dokumentum, mely a nemzeti bizottságokkal kapcsolatos átfogó jogi szabályozást célozta volna.

A Tervezetek gyakorlati jelentősége, mint arra már utaltunk abban áll, hogy alapul szolgáltak az ONB főtitkárságának állásfoglalásaihoz. Jogszabályi rendeltetések hiányában a Tervezetek intenciói szerint döntött a Főtitkárság a vitás kérdésekben, közvetve tehát a Tervezetek rendelkezései a gyakorlatban is érvényesültek. Ezzel természetesen nem akarjuk eltulozni és felmagyítani a Tervezetek jelentőségét, végeredményben csak nem váltak jogszabállyá. A nemzeti bizottságok jogkörének szabályozatlanságát nem lehet elszigetelten, l' art pour l' art formában vizsgálni, hiszen az a nemzeti bizottságokkal kapcsolatos társadalmi tényezők együttes hatásának eredménye. Tulajdonképpen a nemzeti bizottságokkal kapcsolatban kialakult politikai gyakorlat folyamányaként maradt azok jogköre bizonytalan és szabályozatlan. E kérdések boncolgatása azonban messze vezetne, számos vitás kérdésre források hiányában egyébként sem adhatánk választ. A legfontosabb kér-

déssel azonban éppen a jogi szabályozást kapcsán röviden foglalkoznunk kell. Miért nem váltak a nemzeti bizottságok a tanácsrendszer alapjává ? - ez az a kérdés, mely körül igen eltérő vélemények csapnak össze.¹⁴⁴ Meggyőződésünk szerint 1944-45-ben még a nemzeti bizottságaink nem lettek volna alkalmasak arra, hogy kialakulásukkal egyidejűleg az államhatalom és az államigazgatás kizárólagos helyi szerveivé váljanak. Ez azonban egyáltalán nem indokolja későbbi visszaszorításukat. A bolgár és a lengyel fejlődés éppen azt bizonyítja, hogy az 1944-45-ben nagyban egészben a magyar nemzeti bizottságokkal azonos jogállású népi tanácsok hosszabb-rövidebb idő alatt elérhették az államiság szintjét, a szocialista tanácsrendszer alapjaivá válhattak.¹⁴⁵ A források azt bizonyítják, hogy 1947-48-ban megvoltak az objektív feltételei annak, hogy a reakciós elemektől megtisztult nemzeti bizottságok a proletárdiktatura szerveivé váljanak. Mégis mi az oka annak, hogy 1949-ben feloszlatták e forradalmi szerveket ?

A döntő ok kétségtelenül az osztályharc kiéleződésében, a koalíció jobbszárnyának nemzeti bizottság-ellenes mesterkedéseiben keresendő. Emellett azonban közrehatottak olyan körülmények is mint a szocialista államszervezet felépítésének kidolgozatlan problémái, vagy a népi öntevékenység szektás lebecsülése, mely 1948-49-ben is jelentkezett már bizonyos formában.¹⁴⁶

E kérdések teljes tisztázása azonban még a jövőbeni kutatások feladata. Dolgozatunkkal csupán a nemzeti bizottságok története második szakaszának főbb problémáit kíséreltük megvilágítani, szeretnénk remélni, hogy az ismertetett Tervezetekkel és a nemzeti bizottsági gyakorlat egyes kérdéseinek felvetésével némi adalékkal szolgáltunk a nemzeti bizottságokkal kapcsolatos kérdések feltárásához.

Josef Ruszoly :

Von den zwei Entwürfen des Ländlichen
Nationalen Ausschusses

Die nationalen Ausschüsse waren merkwürdige Organe der ersten Periode der ungarischen volksdemokratischen Revolution, sie kamen aus den aus Verwaltungskreisen gewählten Repräsentanten der fünf demokratischen

Parteien : der Ungarischen Kommunistischen Partei, der Kleinlandwirte Partei, der Nationalen Bauern Partei, der Sozialdemokratischen Partei und der Bürgerlichen Demokratischen Partei, sowie der Arbeitergewerkschaften zustande.

Am Ende des Jahres 1944 und in der ersten Hälfte des Jahres 1945 waren sie die Ausüßer der Staatsmacht. Nach der provisorischen Einrichtung der Verwaltung /April 1945/ wurden sie aus der Macht verdrängt. Ihre Funktionen beschränkten sich die Kontrolle und auf die Ergreifung der Initiative. Die Regellosigkeit ihres Wirkungskreises machte ihre Tätigkeit unsicher.

Der Verfasser beschäftigt sich mit der zweiten Periode der Tätigkeit der nationalen Ausschüsse. Er behandelt die Rechtsentwürfe des Ländlichen Nationalausschusses, welche zur Hinstellung der durch die Tätigkeit der zahlreichen nationalen Ausschüsse entstandene Rechtsunsicherheit berufen wurden.

J e g y z e t e k.

1. Balázs Béla : Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945-46. Kossuth Bp. 1961.
2. Csizmadia Andor : A forradalmi jogalkotás 1944-45-ben.
Jogtudományi Közlöny 1960. 4. sz.
A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944-45-ben.
Tankönyvkiadó Bp. 1960./Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécsi Pulicata/
3. Itt közölt dolgozatunk "Az európai országok ellenállási mozgalmában létrejött forradalmi szervek, különös tekintettel a magyarországi nemzeti bizottságok jogállására" c. dolgozatunk II. része, mely teljes terjedelemben itt objektív okokból nem közölhető.
4. Die Entwicklung des sozialistischen Weltsystems./Dispositionsentwurf. Ausgearbeitet von Mitarbeitern der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg. Red. Günter Gorski/ Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1961. 6. heft. 1349. p.
5. V. ö. a 3-as jegyzettel.
6. Jugoszláviában pl. nem lehetett ellentmondás a központi és a helyi szervek között, hiszen az ideiglenes parlamentet az AVNOJ-t maguk a területi népfel szabadítási bizottságok és főbizottságok képviselőiből hívták össze 1943. novemberében. Csehszlovákiában, Bulgáriában és Lengyelországban hosszabb-rövidebb fejlődés eredményeként e szervek váltak a tanácsrendszer alapjaivá.
7. Kállai Gyula : A magyar függetlenségi mozgalom 1936-1945. Szikra. Bp. 1948. 219. p.
8. Korom Mihály : A fasizmus bukása Magyarországon. Kossuth Bp. 1961. 186. p.
9. Korom Mihály : i. m. 195. p.
10. Korom Mihály : i. m. 212. p. Nemes Dezső : Magyarország felszabadulása. Kossuth Bp. 1960. 69. p.
11. Fővárosi Levéltár / a továbbiakban FL. volt Budapesti I. sz. Állami Levéltár/ ONB anyag. az Ellenállási Mozgalom iratai. sz. n.

12. Balázs Béla : hiv. m. 27. p.
13. Szegedi Állami Levéltár /a továbbiakban SzÁL/ Csanád vm. alispáni iratok 151/1945. sz.
14. V.ö. a 13-as jegyzettel.
15. Pl. : több községben "ötös bizottság" működött. SzÁL Csanád vm. alispáni iratok 15/1945. 281/1945. 371/1945. sz., máshol a kommunisták az előljárással együtt intézték a község ügyeit. SzÁL Csanád vm. alispáni iratok 16648/1944. sz. és Almáskamarás község iratai 133/1944 sz. e kérdést dolgoztuk fel "A helyi igazgatás szervezetének forradalmi átalakulása a Viharsarok délkeleti részében /1944-1945/" c. dolgozatunkban/kézirat/
16. SzÁL Battonyai főszolgabírói járás iratai 23/1945. sz.
17. Balázs Béla. Csizmadia Andor munkáiban.
18. Beér János : A közigazgatás újjászervezése elé. Társadalmi Szemle 1948. 6-7. sz. 441. p.
19. Szabad Nép c. lap 1945. márc. 28. sz.
20. Csizmadia Andor : A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944-45 ben. 29. p.
21. Szabadság c. lap 1945. ápr. 24. sz.
22. F. L. ONB iratai, sz. n.
23. FL ONB 1947. jun. 6-i jkv. sz. n.
24. FL ONB iratai sz. n.
25. FL ONB 1276/1946 sz.
26. FL ONB 2305/1946 és ONB 1895/1946 . sz.
27. Ti a kodifikáció hiánya
28. FL ONB 3605/1947 sz.
29. FL ONB 1947. jun. 6. jkv. sz. n.
30. FL ONB 3768/1947. sz.
31. FL ONB 3898/1947. ONB 3796/1947. és ONB 3752/1947. sz.
32. Ti a 14/1945 ME. sz. rendelet módosító 1030/1945 ME . sz. rendelet után.
33. FL 3770/1947. ONB. sz.
34. FL ONB 3869/1947. sz.
35. Csizmadia Andor : i. m. 43. p., 211. sz. jegyzet sz.
36. FL ONB iratai Sz. n. Dolgozatunk következő részében e levéltári helyet nem jelezzük, csupán a Tervezetek pontjaira utalunk a szövegben.

37. Csizmadia Andor : i. m. 16 p.
38. Szegedi program, /Délmagyarország, 1944. dec. 3.sz./ az MNFF 1945 jan. 19-i határozata /Néplap. c. lap 1945 jan. 25./
39. SzÁL Mezőkovácsházi Nemzeti Bizottság iratai 1945 febr. 20., márc. 1., márc. 31. jkv.
40. FL ONB 4082/1947, ONB 2687/1947, ONB 4833/1947 és ONB 2714/1947.sz.
41. FL ONB 1427/1943. sz.
42. FL ONB 1275/1943. sz.
43. FL ONB 3656/1947. sz.
44. FL ONB 1581/1946. ONB 484/1947, ONB 3746/1947, ONB 801/1948, ONB 1722/1948. sz.
45. FL ONB 1701/1947. sz.
46. FL ONB 3426/1947. sz.
47. FL ONB 3801/1947. sz.
48. FL ONB 1640/1948. sz.
49. FL ONB 629/1946. sz.
50. FL ONB iratai sz. n., BN. /60.548/1947/ III. 2. sz.
51. FL ONB iratai sz. n.
52. FL ONB 483/1947. sz.
53. FL ONB 4094/1947. sz.
54. FL ONB 1217/1947. sz.
55. FL ONB 2226/1948. sz.
56. FL ONB 7/1948, ONB 1417/1948. stb. sz.
57. FL ONB 236/1946, ONB 546/1948. sz.
58. FL ONB 5130/1948. sz.
59. Debreceni Állami Levéltár / a továbbiakban DÁL/, a Bagaméri Nemzeti Bizottság iratai, 1945. okt. 6. jkv.
60. FL ONB 3772/1947. sz.
61. FL ONB 3921/1947, BM 6039/1948, I/1. sz.
62. FL ONB 3368/1947. sz.
63. FL ONB 3756/1947. sz.
64. FL ONB 1987/1943, ONB 2522/1948. sz.
65. FL ONB 2356/1948. sz.
66. FL ONB 123/1948. sz., valamint konkrétan kimutatható ez Pl. a Bagaméri Nemzeti Bizottság tevékenységében, különösen DÁL Bagamér község iratai 416/1946. sz.

67. SzÁL Csanád vm-i Nemzeti Bizottság iratai 24/1945. sz.
68. FL ONB 4094/1947. sz.
69. V. ö. a 66-ik jegyzetben hivatkozott nemzeti bizottság tevékenységével.
70. DÁL Bagaméri Nemzeti Bizottság 1945 márc. 8. jkv.
71. FL ONB 3680/1947. sz.
72. FL ONB 2693/1947. sz.
73. FL ONB 2358/1946. sz.
74. FL ONB 4838/1947. sz.
75. A „jogkör” tágabb fogalom a hatáskörnél, lényegében magában foglalja azt. A Tervezet és a Főtitkárság mégis együtt használja a kettőt, a források szövegezéséhez való hűség szem előtt tartásával mi is e kettős kifejezést használjuk.
76. Itt nem hatásköréről, hanem illetékességről van szó.
77. FL ONB 134/1948. sz., polgári per a Bucsárlapujtói Nemzeti Bizottság ellen egy 1945-ös intézkedése -lakiosztás- miatt.
78. Deszkás János : Nemzeti Bizottságok, „Faluk és város” kiadása Bp. 1948. II.
79. Csizmádia Andor : i. m. 34-35. p.
80. FL ONB iratai, sz. n.
81. FL ONB 1701/1946. ONB a pilisvörösvári NPP szervezet megalakulásával kapcsolatban, hasonló eset fordult elő pl. Bagamérban, ahol a szociáldemokrata pártszervezet csak 1945 nyarán alakult meg, így később került be a képviselőtestületbe és az előljáróságba. V. ö. DÁL Bagaméri Nemzeti Bizottság iratai 1946 márc. 2. és máj. 4. jkv.
83. FL ONB 3360/1947. sz.
82. FL ONB 2173/1946, ONB 3660/1947. sz.
84. FL ONB 818/1947. sz.
85. FL ONB 143/1948. sz.
86. U.o.
87. FL ONB 366/1947. sz.
88. FL ONB 3759/1947. sz.
89. FL ONB 3759/1947. sz.
90. Deszkás János : i. m. 15. p.
91. FL ONB 3808/1947. sz.
92. FL ONB iratai sz. n.
93. FL ONB 201/1948. stb. sz.

94. FL ONB 3874/1947. sz.
95. FL ONB 1719/1946. sz.
96. FL ONB 4692/1947. ONB 4696/1947. sz.
97. Világhy Miklós : A Nemzeti Bizottságok jogállása. Jogtudományi Köz-
löny 1946/13-14. sz.
98. FL ONB 37/1947. sz.
99. FL ONB 2640/1947. sz.
- 100 FL ONB 710/1947. sz. n. FL OMB
101. FL ONB 4712/1947. sz.
102. FL ONB 3812/1947. sz.
103. FL ONB 3902/1947. sz.
- 104 FL ONB 3757/1946. ONB 8342/1946. sz.
- 105 FL ONB 2358/1946. sz.
- 106 FL ONB 2342/1946. sz.
- 107 FL ONB 3649/1947. sz.
- 108 FL ONB 1822/1946. sz.
- 109 FL ONB 2368/1946. sz.
- 110 FL ONB 3725/1947. sz.
- 111 FL ONB 3902/1947. sz.
- 112 FL ONB 3373/1947. sz.
- 113 FL ONB sz. n.
- 114 FL ONB iratai sz. n.
- 115 FL ONB iratai számos felterjesztés. így ONB 9/1947. ONB 260/1947.
ONB 262/1947. ONB 266/1947. stb. sz.
- 116 FL ONB iratai sz. n.
- 117 FL ONB iratai számos felterjesztés. így pl. ONB 704/1947. ONB 1073/1947.
ONB 1260/1947. ONB 1536/1947. stb. sz.
118. FL ONB iratai sz. n.
- 119 FL ONB 2021/1947. sz.
- 120 FL ONB 3773/1947. sz.
- 121 FL ONB iratai sz. n.
- 122 FL ONB iratai sz. n., az Országos Nemzeti Bizottság tagjai 1945-ben :
FKGP : Tildy Zoltán, Kovács Béla és Varga Béla, MKP : Rákosi Mátyás,
Révai József és Rajk László, NPP : Kovács Imre, Farkas Ferenc és

Darvas József, SZDP : Szakasits Árpád, Kéthly Anna és Marosán György, PDP : Szentiványi Sándor, SZOT : Kossai István Apró Antal és Halász Alfréd, Pártonkívüli Szentgyörgyi Albert professzor. Az ONB tagjai 1947-ben : diszelnök : Tildy Zoltán, társelnökök : Dinnyés Lajos, Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád és Veres Péter, valamint Kossa István, tagok : FKGP : Dobi István, Mihályfi Ernő és Ortutay Gyula, MKP : Rajk László, Révai József és Kádár János, SZDP : Szeder Ferenc, Marosán György és Justus Pál, NPP : Erdei Ferenc, B. Farkas Ferenc és Darvas József, PDP : Supka Géza, SZOT : Kisházi Ödön, Halász Alfréd és Piros László. Az ONB tagjai 1948-ban, Elnök : Szakasits Árpád, társelnökök : Dinnyés Lajos, Rákosi Mátyás, Kossai István és Veres Péter, Főtitkár Hódi László, MDP : Kádár János, Rajk László, Molnár Imre, Marosán György és Justus Pál, FKGP : Mihályfi Ernő, Dobi István és Ortutay Gyula NPP : Erdei Ferenc, Darvas József és B. Farkas Ferenc, SZOT : Harastyák József Halász Alfréd és Piros László, PDP : Supka Géza /1630/1948, ONB/

123. FL ONB 1216/1946. sz.

124. Rosta László és Hódy László

125 FL ONB 1947 nov. 19-i jkv. sz. n.

126 FL ONB a vonatkozó jegyzőkönyvek. sz. n.

127 FL ONB sz. n. - meghívó az utolsóülésre.

128 FL ONB 2640/1947. sz. alatt a választási iratok.

129 Szóbeli közlés, dr. Mattióni József, a Főtitkárság volt munkatársa, a Fővárosi Levéltár dolgozója felvilágosítása alapján.

130. FL ONB anyaga sz. n.

131. FL ONB 1217/1946. sz.

132. FL ONB 2661/1946. sz.

133. FL ONB 1025/1943. sz.

134 FL ONB 2640/1947. sz.

135. 1947 XXII. tv. 6. §. /3/ bek./

136. U. o. 12 §. /1/ bek./

137. FL ONB 2640/1947. sz.

138 FL ONB 1947. nov. 19-i jkv. sz. n.

139. FL ONB 1947. jun. 6-i jkv. Erdei Ferenc felszólalása.

140. U. o. Farkas Ferenc felszólalása.

141. FL ONB 3886/1947. az Ózdi Nemzeti Bizottság felterjesztése, még 6 felterjesztés.

142. FL ONB; V. ö. a 126 jegyzettel
143. FL ONB 1364/1948. sz.
144. Állam és Igazgatás 1962. I. sz. «Disszertációk vitája» c. közlemény
145. A. Jugov : A bolgár államapparátus felépítésének néhány kérdése.
Tartós békéért, népi demokráciáért 1948. II. sz.
Szmirnov : O mesztñoh orgánah goszudasztnennoj vlasztyi v narodno
demokraticseszkoj Bolgárii. Szovetszkoje Goszudasztno i Právo/Sz. G. P./
1950. 10. sz. 61. p.
S. Szaulevics : Novaje uszpehi v goszudarsztvnnom sztrajtyelszve narodno
demokraticseszkoj reszpubliki Polsi, Sz. GP. 1950. 12. sz. 67. p;
146. Ambrus Anna : Balázs Béla : Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945-
1946. Társadalmi Szemle, 1961. 8-9 sz. 168-169. p.